Dr. GEORGE POTRA

CĂLĂTORI ROMÂNI
IN
ŢĂRI STRĂINE

TIPARUL „OLTENIA", STRADA MIHAI VODA, 5 — BUCURESTI

Călători Români în ţări străine*)

Călătoriile au îmbogăţit şi innobilat totdeauna mintea omului şi pe bună dreptate au avut dece, fiindcă omul plecat de acasă, — aiurea — în orice parte a celor patru puncte cardinale, a văzut şi auzit oameni, lucruri şi obiceiuri pe care nu le mai văzuse.

Toate acestea puse faţă în faţă, în mintea lui, au dat naştere la tot felul de gândiri şi comparaţii, punându-l în situaţia de a judeca dacă cele văzute sunt mai bune, frumoase şi mai folositoare decât cele lăsate de unde a plecat, — şi în majoritatea cazurilor „lucrurile noui" i s'au părut mai interesante, iar pentru aducerea aminte, unii le-au şi însemnat, sau în timpurile mai apropiate nouă, le-au tipărit, să fie cunoscute şi acelora care nu avuseseră fericirea de a le vedea.

Pentru noi, străinii au lăsat mărturii bogate de felul acesta, şi călătoriile pe care le-au făcut în diferite ţinuturi, având însă trecere prin ţara noastră, sau special veniţi la noi, formează un capitol interesant din istoria neamului nostru, de care s'a ocupat în ultimul timp d-l profesor N. Iorga[1]) şi alţi scriitori [2]), iar dintre

---

*) Vezi revista „Extemporal", Anul II (1937) No. 1—2.

1) *Iorga N.*, Istoria Românilor prin călători, 4 vol. ed. II, Bucureşti, 1928-1929.

„ „ Călătoriile lui Domenico Sestini în Muntenia. In „Arhiva Soc. Ştiinţifice şi literare" IV. 1893. p. 571—589.

„ „ Un călător englez în ţările româneşti înainte de Eterie. (Dr William Macmichael) în „Arhiva soc. Stiinţifice şi Literare", VII. 1896. p. 10—36.

Iorga N., Călători, ambasadori şi misionari în ţările noastre şi asupra ţărilor noastre. In „Buletinul Geografic", sem. II. 1898. Bucureşti, p. 511—529 şi deosebit, 1898, Tip. Socec.

„ „ Străini oaspeţi ai Principatelor în secolul XVIII-lea. In „Literatura şi arta română". V, 1900. p. 25—42.

aceştia, singur Al. Sadi Ionescu[3]) pomeneşte în lucrarea sa 189 de astfel de călători care au venit special în ţara noastră, sau, numai au trecut prin ea.

Iorga N., Un călător italian în Turcia şi Moldova în timpul războiului cu Polonia. (Analele Acad. Rom. Secţ. Ist. Seria II. Tom. XXXIII Bucureşti, 1910).
Iorga N., Note de călători străini despre Români. In „Neamul Românesc" IV. 1912, p. 160—207.
Iorga N., Din relaţiile franco-române; Un scriitor francez despre Români şi un scriitor român în Franţa; Elias Régnault şi Grigore Gănescu, (Analele Acad. Rom. Secţ. Ist. XXXVIII, 1916, p. 91—112).
Iorga N., Oaspeţi ruşi în Moldova şi oaspeţi Moldoveni în Moscova. In „Neamul Românesc", 1918, Iaşi. No. 67.
„ „ Călătoria lui Spallanzani în Ţara Românească, în „Gazeta Transilvaniei", Braşov, 1921, Martie.
„ „ Un prinţ portughez cruciat în Tara Românească a secolului al XV-lea. (Analele Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Seria III. Tom. V. 1925—1926).
„ „ Voyageurs francais en Orient, Paris, 1928.
Iorga N., Elveţieni în România. In „Revista Istorică" XIX. Iulie—Septemvrie, 1933.
2) Călătoria Ierodiaconului rusesc Zosima către sfintele locuri prin Moldova. (1420). Textul e publicat de*Saharoff* în Petersburg, 1849. Archiva Istorică, Tom. II. p. 49.
Ernst Armeanca, Perigrinările Baronului d'Haussez prin Banat şi Transilvania în 1831. („Gând Românesc", III. 1935. p. 235—242).
Băncilă I. C., Pictori francezi prin ţara noastră. (1822—1856). In Revista „Transilvania", 1923, No. 4—5.
Berechet Şt., Călătoria lui Porfirie Uspenski pe la noi la 1846. (din ruseşte). Biblioteca Slavo-română No. 1—2. Bucureşti. 1920.
Tr. Ionescu-Nişcov, Un călător rus despre Principatele Române dela 1820. (Revista Istorică No. 4—6, 1936).
Karadja I. Const., Notele lui Ralamb despre Muntenia, 1657. (Rev. Istorică XV. No. 10—12).
Karadja I. Const. Un ambasador suedez la curtea lui Constantin Şerban. (Rev. Istorică VI. No. 10—12).
Karadja I. Const., Un saxon despre miseria Moţilor pe la începutul veacului trecut. (Rev. Istorică. XXI. 1935).
Oprescu G., Ţările române văzute de artişti francezi. Bucureşti, 1926.
Panaitescu P. P., Călători poloni în Ţările române. (Acad. Rom. Studii şi cercetări. XVII. Bucureşti, 1930).
Panaitescu P. P., Doi călători italieni necunoscuţi în ţările noastre. (Studii Italiene, I, 1934). p. 1—10.
3) *Al. Sadi Ionescu*, Bibliografia călătorilor străini în ţinuturile româneşti, Bucureşti. 1916.

Călătoriile acestor străini, cunoscute nouă, încep din secolul al XIII-lea, dela 1246 şi continuă până în zilele noastre.

Dintre cei mai vechi, după studiul de mai sus, amintesc următorii: Ioanes de Plano *Carpini* (1246), *Ascelinus* (1246), Rubriquis (1254), Martinus Buger (1324), *Demetrius*, Episcopus Varadiensis (1324-1355), *Sparnau şi Tennstädt* (1385), *Schiltberger* Iohann (1393-1427), *Zosima* (1420), Ghilebert de *Lannoy* (1421), Waleran de *Wavrin* (1444-1445), *Murianus* (1502-1503), *Krupki* (1511-1523), Georg *Reicherstorffer* (1527), *Laski* (1528), *Tranquillus* Andronicus (1528), etc. etc.

Aceasta despre străinii veniţi la noi, dar despre Românii care au plecat din ţinuturile noastre în alte ţări, s'a scris mult mai puţin, fiindcă şi materialul informativ a fost mai redus.

Totuşi aceste călătorii încep să ne fie cunoscute, documentar, chiar dela începutul secolului al XV-lea, iar după felul persoanelor şi calitatea în care le-au făcut, putem să deosebim următoarele categorii: I. *Trimeşi diplomatici şi religioşi*; II. *Domni refugiaţi în diferite ţări şi cei care se duceau la Constantinopol să capete confirmarea Turcilor;*[4]) III. *Exilaţi politici, vechi şi noui;* IV. *Luptători în diferite armate străine;* V. *Trimeşi la învăţătură;* VI. *Negustori în călătorii de afaceri;* VII. *Trimeşi în chestiuni particulare;* VIII. *Călătorii de plăcere şi pentru îngrijirea sănătăţii.*

După cum vedem mai multe categorii, nu putem însă urma o ordine cronologică în expunerea fiecărei categorii în parte, deoarece informaţiile nu sunt atât de bogate şi regulate, iar unele persoane pot intra prin călătoria lor în două sau trei categorii menţionate mai sus.

Pentru acest motiv expunerea faptelor va urma cronologic, general, nu pe categorii, special.

Şi, dacă e să începem cu primul călător, atunci trebuie neapărat să luăm pe strămoşul marelui poet francez, Pierre de Ronsard, care plecase prin anul 1328, în Franţa ca să-şi satisfacă gustul de a săvârşi isprăvi minunate, — războinice, ilustrându-se alături de regele Filip de Valois, în luptele pe care acesta le-a avut cu Englezii. După cum se vede din versurile lui Pierre de Ronsard, isprăvile lui l-au obligat să se stabilească acolo.

4) Această categorie formează un capitol ce se va publica aparte.

Sunt însă, unii scriitori francezi care nu admit decât o parte a versurilor, că exprimă adevărul, acelea în care e vorba de funcţiunile înalte pe care le-a ocupat şi de înrudirile pe care le-a făcut cu nobilimea franceză, iar în ceea ce priveşte locul de origine a strămoşului său, se spune că nu este decât o fantezie.

Versurile se par însă, că exprimă realitatea, fiincă din ele „răsar într'adevăr locurile natale arătate aproape cu degetul arătător pe o hartă ce-o purta în minte" [5]).

Şi ca să se vadă acest lucru, redăm o parte din elegia XVI, de altfel, într'o traducere ce nu se poate compara cu frumuseţea originalului, după cum spune chiar cel care a făcut-o — „într'o prea netrebnică tălmăcire" [6]), totuşi destul de clară ca să se înţeleagă originea poetului.

„Străbunul coboară spiţa din vremuri de ceaţă,
Acolo unde Dunărea prin Tracia îngheaţă.
De Unguri mai la vale, sta în ţări vecine
Boerul numit Banul Mărăcine.
Stăpân peste aur, holde şi oraşe
Al lui, un fiu mai mic, adună pâlcuri ostaşe
Şi părăsind glia, ales în fruntea lor,
Străbătu Ungurimea şi ţara Nemţilor,
Străbătu Burdungia şi ţara Franciei mai jos,
Şi lui Filip Valois duse al său prinos,
Care tocmai purtând războí cu neamul Inglez
Primi solia în slujba steagului francez.
Şi-o răsp'ăti cu bunuri peste trebuinţă
Pe-al Loirei ţărm; în bună credinţă,
Uitând de tot, fraţi, părinţi şi ţară,
Cel ce mi-a fost bunic, aicea se-însoară
Zămislind un fiu din care viaţa mea coboară" [7]).

Se vede dar, că prin tradiţie, poetul cunoaşte bine de unde porneşte strămoşul său.

In afară de scriitorii români care au susţinut originea valahă a poetului, au fost şi mulţi scriitori străini, dintre care citez

---

5) *Brezianu Barbu B.*, *Ronsard sau Mărăcine* (Rev. Fundaţiilor Regale, Ianuarie, 1936, pag. 200).

6) şi 7) Idem p. 198.

pe cei mai importanţi: *A. de Rochambeau, A. Ubicini,* [8] *G. Bizos, Cyriile Avril, Jean de Bonnefon, Léo Claretie* [9].

Amintirea despre călătoria strămoşului lui Pierre Ronsard n'a rămas însă, decât în tradiţie, iar altele care, probabil au urmat în prima şi a doua jumătate a secolului al XIV-lea, nu ne sunt cunoscute.

In Ţara Românească ultimii ani ai veacului al XIV-lea, au fost turburaţi de năvălirile Turcilor care au izgonit pe Domnul ţării şi au pus în locu-i pe un boier anume Vlad.

Mircea cel Bătrân împreună cu o parte din boieri şi familiile acestora au fost obligaţi, pentru câtva timp, să se refugieze la Braşov, loc de adăpost sigur, în ţara aliatului vecin, Sigismund de Luxemburg.

De aici înainte drumurile peste munţi vor călăuzi în cetăţile săseşti mulţi pribegi români şi aceasta destul de des, deoarece schimbările de Domni nu întârziau mult timp, iar iureşele turceşti şi măcelurile săvârşite la Curte, de asemenea.

Tot în acest timp, în Moldova sunt mari frământări politice; — partidele boiereşti cu ajutoare străine, sunt acelea care aduc în ţară, tot felul de nelegiuiri şi crime, iar partida învingătoare, silea în cel mai bun caz, partida cealaltă, să pribegească şi atunci se putea vedea, cum o partidă de boieri împreună cu pretendentul lor, sau numai ei singuri, treceau hotarele şi se îndreptau spre ţinuturi necunoscute.

Ei se duceau „în cutare castel, pe care regele Poloniei l-a pus la îndemâna lor, la Cameniţa puternică, înfiptă la Nistru, în faţa Hotinului nostru, sau prin marele codru de fagi ai Bucovinei, ei pătrund în Galiţia şi-şi fac culcuşul de fiare rănite la Lemberg. Alţii apucă pe la Oituz, pe la Tulgheş, prin valea Câmpulungului, mai ales prin aceasta, care e în legătură cu Capitala, Suceava, şi, răsbătând în Ardeal, nemeresc la Bistriţa, altă bună cetate, bucuroasă de oaspeţi care plătesc bine" [10].

Pribegii aceşteia, atât din Moldova cât şi din Muntenia, în

8) *Alecsandri V.*, Ballades et Chants Populaires de la Roumanie. Principautés Danubiennes, Paris, 1855, pref. p. XXI.

9) apud. Brezianu Barbu B., l. c. p. 203—204.

10) *Iorga N.*, Istoria Românilor în chipuri şi icoane. Craiova, 1921 p. 90.

locurile unde se refugiau şi se stabileau, îşi cumpărau case şi moşii şi duceau o viaţă, de multe ori, bună.

„Au dus cu ei scule şi când se mântuie banii, ei le zălogesc pe acestea. Se găseşte câte un prieten sas, ori, dincolo, neamţ, armean, care-i împrumută cu dobânzi mari. Câte un ajutor vine dela Curte, câte un dar din partea oraşului. Bărbaţii beau, vânează prin câmpiile şi pădurile din apropiere, pun ţara la cale, se gâlcevesc între dânşii, scriu şi primesc scrisori; femeile ţese ca acasă, între roabele lor ţigance; sunt nunţi strălucitoare şi pompoase alaiuri de îngropare, cu câte 40 de preoţi în şir şi mai mulţi Vlădici în frunte; copiii învaţă în casă dela un diacon sau un preot, dar uneori se tocmeşte şi un învăţător pentru limba latinească. Portul, datinile, petrecerile sunt tocmai cele de acasă" [10 bis]). Acestea din urmă, se întâmptă însă, mai târziu în secolele XVII—XIX.

In mod documentar călătoriile românilor în străinătate, ne sunt cunoscute din al doilea deceniu al secolului al XV-lea. Astfel, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, s'a ţinut la 1415, un Conciliu religios la Constanţa (Baden) unde biserica Moldovei a fost reprezentată prin *Grigore Ţamblac* (trimes în 1401, de Patriarhul Matei al Constantinopolului să cerceteze dacă episcopul Iosif Muşat a fost hirotonisit la Haliciu pentru Moldo-Valahia), care avea o suită compusă din treizeci persoane, cu optzeci cai [11]).

In suita lui erau diferiţi delegaţi ai ţărilor din Sud-Estul Europei, iar Muntenia a fost reprezentată prin boierul Tugomir sau Dragomir ce avea solie din partea lui Mircea cel Bătrân. Afară de aceştia au mai fost şi alţi boieri, din Moldova, printre care sunt pomeniţi Georges Samusinis (Gheorghe din Samuschin sau Sămuşeni în Bucovina, pe Nistru) şi Stanislau Rotampan[12]), apoi o delegaţie a oraşelor din Muntenia şi Moldova.

Const I. Karadja cel care s'a ocupat cu această chestiune

---

10 bis) Idem, p. 90—91.

11) *Karadja I. Const.* Delegaţii din ţara noastră la Conciliul din Constanţa (Baden) în anul 1415.
Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Seria III. Tom. VII. Bucureşti, 1927, p. 5 şi p. 15.

12) Urmaşi ai familiei Rotinpan, Rotompan, Rotimpan sunt amintiţi în *I. Bogdan*, Doc. lui Ştefan cel Mare. Vol. I. Bucureşti, 1913, p. 84, 252, 347

a scos informaţiile de mai sus dintr'un incunabul, — „*Conciliumbuch zu Costencz*" tipărit de Anton Sorg la Augsburg în anul 1483.

El spune că Grigore Ţamblac era prelatul de cel mai înalt rang al Bisericii Orientale ce fusese trimes la Constanţa şi pentru acest motiv a fost primit cu cinste deosebită, încât chiar regele Sigismund i-a ieşit să-l întâmpine, călare.

Grigore Ţamblac cu suita la conciliul din Constanţa —1415—

E posibil ca delegaţii din suita sa, să fi stârnit curiozitatea celor din Occident, deoarece aveau figuri şi costume oarecum exotice: Românii cu căciule, Mahomedanii cu turbane, Grecii destul de curios îmbrăcaţi „pentru a nu vorbi de preoţii

noştri care făcură o impresie adâncă asupra Nemţilor cu bărbile şi părul lor lung şi negru" [13]).

Prin aceste solii „Muntenia şi Moldova se afirmă astfel pentru prima dată ca făcând parte din marea comunitate a Naţiunilor deja în veacul al XV-lea, având interesele lor de apărat la o conferinţă internaţională. Aceşti delegaţi sunt de fapt, am putea zice, unii din primii diplomaţi români ale căror nume s'a păstrat până în zilele noastre [14]).

D-l Prof. N. Iorga arată că la 1427, să găsea la Londra după ajutoare creştineşti, fiind prigonit de Turci, Radu Banul, ce fusese în slujba lui Mircea cel Bătrân. Pe acesta însă, nu-l aşezăm în categoria călătorilor români, deoarece el era originar şi pribeag din Balcani [15]).

Tot în această categorie intră şi celelalte solii domneşti pentru chestiunile diplomatice, comerciale şi particulare.

Astfel, domnia lungă şi înţeleaptă a lui Ştefan cel Mare ne procură un material destul de bogat prin soliile trimese în ţările vecine şi chiar mai departe în diferite chestiuni ce-l interesau.

Oamenii trimeşi de el trebuiau să întrunească anumite calităţi în raport cu misiunile ce le aveau. Neapărat că, nu toate misiunile aveau aceiaş importanţă; — unii dintre soli erau simpli spioni, sau iscoade, sau după cum se mai numiau în timpul acela „oamenii noştrii". Aceştia trebuiau, neapărat, să fie oameni pricepuţi, atenţi şi foarte şireţi ca nu cumva să cadă în mâna duşmanului şi astfel, în loc să aducă un serviciu statului să aducă un deserviciu. Ceilalţi, care alcătuiau soliile diplomatice trebuiau să cunoască limba ţării în care se duceau şi erau aleşi dintre rudele Domnului, boierii de vază, sau alte persoane capabile şi de mare încredere. Acestora, în afară de scrisorile ce li se dădeau mai primeau tot felul de instrucţiuni precise în misiunile ce aveau de îndeplinit.

Ştefan cel Mare a trimes diferite solii la toţii conducătorii statelor vecine: Poloni, Unguri, Ruşi, Turci, Tătari, etc., iar dintre acestea amintesc câteva mai importante pentru studiul de faţă.

Astfel, între cele politice sunt soliile trimise regelui Polo-

---

13 şi 14) *Karadja I. Const.*, 1. c. p. 18 şi p. 10.

15) *Iorga N.*, Ist. Rom. în chipuri şi icoane, Craiova, 1921, p. 91 şi urm.

niei Cazimir pentru a cere ajutor material şi militar împotriva Turcilor şi a permite unei solii să treacă prin Lituania spre Moscova [16]), despre care fapt se va mai ruga şi prin alte solii ce vor urma [17]).

Tot în Polonia, în Februarie 1493, el trimite o solie prin vornicul Giurgea şi Iurie Şerbici pentru Alexandru, mare principe al Lituaniei, ca să-i exprime aceluia părerea de rău pentru moartea tatălui său Cazimir, a-l felicita pentru suirea pe tron şi a-l ruga în acelaş timp să fie alături de el şi ceilalţi principi creştini împotriva Turcilor şi Tătarilor [18]).

Altă solie, aceluiaş Alexandru îi trimite în 1496, prin vornicul Giurgea şi pitarul Mihail [19]), prin care în afară de altele îi cere să dea trecere solilor săi spre Moscova la marele cneaz Ivan Vasilievici, care acum unuia dintre dânşii e cuscru, iar celuilalt socru [20]). Lui Alexandru i-a trimis multe solii şi în afară de cele de mai sus, celelalte au fost alcătuite din vornicul Giurgea, Matiaş diacul, pitarul Ivan Isăescul, Toma diacul [21]) şi Costea diacul.

Mai târziu, în 1501, când Alexandru marele cneaz al Lituaniei ajunsese rege al Poloniei primeşte dela Domnul Moldovei o solie prin care este felicitat cu ocazia suirii pe scaunul împărătesc şi asigurat că Ştefan cel Mare îi va păstra aceiaşi prietenie ca mai înainte, când era numai duce al Lituaniei [22]), iar alta prin solul Luca, care îl roagă în afară de anumite chestiuni importante, să nu ocrotească pe moldovenii refugiaţi la dânsul, iar celor ce ar vrea să se întoarcă de bună voie să le dea drumul.

Din partea sa, Ştefan cel Mare spune că n'a tolerat niciodată pe teritoriul său pe vreun duşman al regelui, conformându-se astfel tractatelor şi jurămintelor dintre dânşii.

„Mai amintiţi-vă milostivirea voastră că între noi şi milostivirea voastră şi coroana polonă sunt învoeli şi tractate, ca niciun vrăşmaş al nostru să nu găsească milă nici la milostivirea voastră, nici la supuşii milostivirei voastre şi nicăiri în ţările milostivirei voastre să nu găsească adăpost şi hrană" [23]).

---

16 şi 17) *I. Bogdan*, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol. II. Bucureşti, 1913, p. 364 şi p. 381.

18—22) *I. Bogdan*, l. c. p. 383; p. 390; p. 391; p. 401; p. 454.

23 Ibidem, l. c. p. 482.

Marelui cneaz al Moscovei, Ivan Vasilievici, îi trimite un răspuns prin solul aceluia Nichita diacul şi prin solii moldoveneşti Feodor Isăescul şi Şandru diacul [24]).

In Iunie 1475, trimite solilor săi din Ungaria: Stanciu Duma şi Mihai, pe care probabil îi trimisese mai înainte cu o misiune specială, ştirile căpătate din Crimeia şi dela Turci, poruncindu-le ca să le comunice grabnic regelui Matei Corvin prin solii acestuia care veniau spre Moldova [25]).

Ne este cunoscută de asemenea şi solia trimeasă la Mendei-Ghirei, hanul tătăresc din Perecop [26]), iar în afară de toate acestea de mai sus, ce au un caracter politic diplomatic, mai sunt multe de ordin comercial şi particular din care amintesc următoarele: Bistriţenilor le scrie şi trimite pe sluga sa Nemil rugându-i să dea un om care să însoţească pe sol până la cetatea Ciceului şi să-l ajute în afacerile sale pe lângă pârcălabul cetăţii [27]), iar Braşovenilor le trimite în Ianuarie 1477, pentru nişte afaceri ale sale, pe sluga sa Oglindă şi-i roagă să dea crezământ spuselor lui [28]), iar mai târziu le scrie că a trimis la dânşii pe sluga sa Vasco, ca să-i cumpere ulei şi postav de 25 florini ungureşti şi-i roagă să nu-i ia vamă pentru acestea [29]).

Spre sfârşitul vieţii, în Octomvrie 1503, ne este cunoscută rugămintea făcuta dogelui Veneţiei, Leonardo Loredano, prin postelnicul Teodor, pentru a-i trimite un medic, fiindcă cel trimis mai înainte murise pe drum [30]).

Iată dar, în cele de mai sus, o parte numai din misiunile şi solii trimişi în diferite ţări de către Ştefan cel Mare, dar acest capitol se amplifică în timp cu nenumăratele solii pe care Domnitorii ambelor Principate româneşti le-au trimis şi care vor forma de asemenea un capitol special ce se va publica aparte. In afară însă, de solii pe care i-a trimis el, cât şi ceilalţi domnitori, sunt boierii fugiţi peste graniţe, deoarece la înscăunarea unui Domn făcuseră parte din tabăra adversă, sau chiar în timpul unui singur Domnitor se făcuseră vinovaţi de trădare sau alte asemenea chestiuni.

Un caz tipic de acest fel este al unui boier din vremea lui Ştefan cel Mare. Domnitorul, în 1457, imediat după urcarea pe

---

24–30) *I. Bogdan*, l. c. p. 491; p. 409; p. 324; p. 447; p. 317; p. 369; p. 470.

tron, trimite în Polonia un salv-conduct logofătului Mihail prin care îl asigură atât pe el, cât și pe frații lui, că poate să se întoarcă cu tot ce are „fiindcă te-am ierat și toată mânia și ura am alungat-o cu totul din inima noastră. Și nu vom pomeni niciodată în veci, cât vom trăi, de lucrurile și întâmplările trecute, ci te vom milui și te vom ținea la mare cinste și dragoste, deopotrivă cu boierii noștri cei credincioși și de cinste. Și satele, adică ocinele tale, toate ți le-am întors".

Probabil însă, că boierului respectiv i s'a pus o condiție pentru întoarcere, fiindcă se spune mai departe : — „Vino deci la noi, *îndată ce ne vei face slujba cu care te-am însărcinat*"[31]).

Pertru acest fapt, sau pentru alte dorinți ce nu i se îndepliniseră, cât și pentru neîncrederea ce arăta în cuvintele Domnitorului, logofătul Mihail nu s'a întors imediat, fiindcă la 1460, primește un alt salv-conduct de iertare, în care Domnitorul arată că ceea ce i-a făgăduit va ține și îndeplini „pe cinstea și pe credința noastră creștinească fără înșelăciune și fără nici un vicleșug", [32]) iar spre mai mare credință aduce mărturia mitropolitului și a tuturor boierilor mari și mici.

Nici de data aceasta însă logofătul Mihail cu ai săi nu se întoarce în Moldova, fiindcă la 1468, un alt salv-conduct îi arată iertarea și dorința Domnului de a se întoarce în țară, cu atât mai mult că, intervenise în acest caz chiar regele Poloniei prin trimișii săi.

Dacă însă, din cele de mai sus, nu s'a văzut greșeala boierului, în ultimul salv-conduct din 1468, se arată precis vina respectivului boier, despre care Domnitorul spune că n'are să mai pomenească „niciodată în veci întru nimic de nici una din faptele și supărările trecute, *că au stătut împotriva noastră*" [33]).

Cu toate acestea logofătul Mihail nu s'a întors în țară, decât atunci, când în afară de iertarea acordată i s'au dat și toate moșiile și satele care îi aparținuseră înainte de a fugi în Polonia [34]).

Iată dar, numai un singur caz, ce a făcut să se nască atâtea intervenții și cu toate acestea cât de greu se rezolvau atunci când nu se căpătau satisfacții depline. Dar despre acești boieri fugiți peste granițe, nu știm aproape nimic ; — cum își petreceau ei timpul pe acolo și ce fel de viață duceau.

31—34) *I. Bogdan*, l. c. p. 259; p. 271 ; p. 305—308 ; p. 30 —311

Insemnări de-ale lor, sau ştiri despre ei, nu ni s'au păstrat şi mai cu seamă din această epocă, deducem însă, că şi aceştia au trăit cam la fel cu aceia, din secolele următoare, despre care avem ştiri.

Trecând acum la o altă categorie de călători români în ţări străine, spre sfârşitul secolului al XVI-lea, sunt amintiţi câţiva studenţi români care urmau cursurile şcoalelor înalte din Praga şi Viena.

La Universitatea din Viena se găseau studenţi moldoveni, munteni şi chiar macedoneni, cei mulţi însă, erau din Transilvania, care sub influenţa neamului dominant îsi schimbaseră numele [35]).

De asemenea Dl. *Dr. V. Gomoiu*, după informaţiile care mi le-a dat, a descoperit în arhivele Universităţii din *Heidelberg* un şir de nume româneşti — din Transilvania, — între anii 1571—1600, iar din Muntenia şi Moldova o serie de nume mult mai numeroasă, acestea însă, din secolul al XIX-lea, pe care le voiu aminti la locul lor, dar şi din Principatele noastre în timpurile mai vechi, feciorii boierilor au fost trimeşi la învăţătură în ţările apusene.

Aşa Miron Costin „a învăţat de copil la şcoala umanistă dela Bar în Podolia (Polonia), unde tatăl său se refugiase, împreună cu familia, pe la 1641, fiind prigonit de Vasile Lupu“ [36]).

El a fost unul din cei mai învăţaţi boieri moldoveni şi a servit ca dregător de cinste şi diplomat iscusit, în timpul mai multori domnitori, deoarece ştia să vorbească limbile : latina, poloneza, slavona, ruseasca şi se crede că, chiar turceasca.

In afară de Polonia, „cu ocazia diferitelor războaie, văzu Maramureşul, Ardealul şi „pragurile“ podului lui Traian“ [37]).

Mai târziu Miron Constin şi-a trimes şi copii să înveţe ştiinţele liberale şi limba latină în Polonia, la Frăţia ortodoxă din Lemberg. „Frăţia ortodoxă, o asociaţie de clerici şi mireni

---

35) *N. Drăgan*, Cei dintâiu studenţi români ardeleni la Universităţile apusene. (Anuarul Inst. de Istorie Naţională. Cluj. — vol. IV. Bucureşti, 1929, p. 419-422).

36) *Pascu G.* Istoria Literaturii române din sec. XVII. Işşi, 1922, p. 99.

37) *Sextil Puşcariu*, Ist. Lit. române epoca veche. Sibiu, 1930, p. 132.

ortodoxi avea pe atunci o şcoală slavo-greacă-latină vestită, unde au studiat mai mulţi fii de boieri moldoveni" [38]).

In timpul domniei lui Constantin Duca Vodă (1693—1695), un fiu al lui Miron Constin, Ioniţă Costin zis şi Costin Serdarul a fost trimes ca sol la regele Sobieski să arate că domnul Moldovei „deşi supus turcilor, e gata să slujească Poloniei".

Miron Costin
1633—1691
Din rev. „Boabe de Grâu"

Ioniţă Costin în afară de această misiune de diplomaţie externă mai avea una de ordin sufletesc, o datorie morală a domnitorului către tatăl său mort şi înmormântat în biserica

38) *Panaitescu P. P.*, Ştiri noui despre Miron Costin şi familia lui. (Omagiu lui I. Bianu), Bucureşti, 1927, p. 281.

„Adormirii" din Lemberg. „In Februarie 1694, solul se întorsese cu oasele domneşti şi Constantin Duca mulţumi Frăţiei ortodoxe pentru cinstea ce făcuse rămăşiţelor tatălui său" [39]).

După aceste câteva exemplificări din Moldova, trecem la cele din Muntenia.

Stolnicul Constantin Cantacuzino, al treilea fiu al postelnicului Const. Cantacuzino şi fratele lui Şerban Cantacuzino, Domnul Munteniei, este unul din cei mai învăţaţi boieri români din timpul său care călătorise prin multe părţi ale Europei. El este cel dintâiu călător român care înseamnă, cel puţin pentru el, ce a văzut şi diferite întâmplări din călătoriile sale.

La 1663, când tatăl său a fost omorît din ordinul lui Grigore Ghica, el se afla în Ungaria. Doi ani mai târziu, la 12 Martie 1665, el pleacă din Bucureşti prin Constantinopol şi Veneţia la Padova pentru studii, unde zăboveşte patru ani, până la 1669, când se întoarce în ţară prin Veneţia şi Viena [40]).

Maică-sa Elena, jupâneasa răposatului postelnic, când şi-a împărţit averea în 1667, la cei şase copii pe care îi avea, spune că s'a înţeles „ca cu o gură" cu toţi la împărţeala care le-a făcut-o, numai Constantin a lipsit „dela noi către partea Romei (fiind) dus pentru învăţătura şi cunoştinţa ştiinţelor" [41]).

La 1670, se afla în Moldova la o rudă de a sa, apoi din motive politice fuge la Constantinopol şi Creta de unde este chemat de Duca Vodă [42]).

La 1675, este trimes în Polonia, iar 1681, se duce din nou la Constantinopol alături de nepotul său Constantin Brâncoveanu, probabil într'o misiune diplomatică, trimeşi fiind de fratele şi unchiul lor, Şerban Cantacuzino.

Stolnicul Constantin Cantacuzino era un om foarte învăţat de care se minunau toţi ai săi şi chiar străinii. Astfel „Gherasim, patriarhu Alexandriei, a cunoscut pe prea înţeleptul şi întru tot vestitul Costandin, mai denainte marele stolnic, carele, cu frumuseaţele ai prea înţeleaptei şi dumnezeeştii lui înţelepciuni, luminează toată politiia" [43]).

39) Ibidem. p. 282.
40) *Pascu G.*, Istoria Literaturii Române din sec. XVII. Iaşi, 1922, p. 160.
41) Acad. Rom. ms 5291 f. 1.
42) Domnia lui Gh. Duca în Muntenia, 1674—1678.
43) *Pascu G.*, l. c. p. 161.

Cornelio Magni din Parma, om foarte învățat, întovărășea în 1672, oastea turcească ce se îndrepta spre Polonia. In Moldova el a întâlnit pe stolnicul Constantin Cantacuzino cu care a vorbit italienește. De asemenea „crede că boierul muntean a învățat și în Franța și în Anglia, dovedindu-se pretutindeni om de mare talent și cunoștințe literare" [44]).

Stolnicul Constantin Cantacuzino
(c. 1640—1716)
(a studiat în Italia la univ. din Padova) (din Rev. „Boabe de Grâu")

„Călugărul catolic *Giovanni Batista del Monte*, care a stat 22 ani în Muntenia, relatează la 1687, că Șerban Cantacuzino are patru frați, din care doi, Constantin și Matei, învățați și

44. *Iorga N.*, Un călător italian în Turcia și Moldova. p. 22.

buni filosofi şi plecaţi spre ritul latin (Arhiva, anul V 1894 — p. 548).

Hyltéen, agent suedez (Doc. Hurm. IX. 1 p. 526): „Sînt câţiva boieri cuminţi şi cărturari..., mai ales contele Cantacuzino, un bătrân cinstit, care prin studii şi călătorii în străinătate, a căpătat o mare experienţă şi o mare ghibăcie" [45]).

La 1702, un călător englez, în trecere spre Orient, vizitează Muntenia tocmai când domnitorul ţării Constantin Brâncoveanu era în culmea puterii. El este impresionat plăcut de viaţa şi felul cum se purta domnitorul cu străinii, precum şi de învăţatul său unchiu, stolnicul Constantin Cantacuzino „care a călătorit în multe părţi ale Europei" [46]).

Spătarul Nicolae Milescu (1636—1708) [47]), (1625—1714) [48]) a călătorit aproape în toate statele Europei şi prin cultura şi rangul pe care l-a avut, a putut fi deseori în contact cu cele mai distinse personalităţi din Occident şi mai târziu în Orient. In călătoriile sale îl găsim la curtea lui Frederich Wilhelm, electorul Brandenburgului, pe la Warşovia în audienţă la regele polon, de asemenea în Suedia unde se găsea fostul domnitor al Moldovei, Gheorghe Ştefan care trăia acolo cu o mică curte din pensia pe care i-o dădea regele suedez.

In Paris avea raporturi diplomatice, şi personale cu oameni de vază, iar în Europa întreagă se plimba ca într'o provincie bine cunoscută din ţara lui. Mai târziu ajunse pe la curtea ţarului rusesc care găsise în el un cunoscător al multor probleme internaţionale şi unul care se pricepea a vorbi şi scrie mai multe limbi.

Pentru acest motiv ţarul îi dădu o misiune însemnată în China şi de a culege informaţiuni asupra acestei ţări şi asupra drumurilor ce duceau la ea, misiune de care spătarul Milescu s'a achitat în mod onorabil.

Descrierea călătoriei pe care el a făcut-o în China este cea mai preţioasă din toate scrierile sale (în număr de treizeci) şi multă vreme a însemnat pentru străini o lucrare foarte interesantă.

---

45. *Pascu G.*, 1. c. p. 162.

46. *Iorga N.*, Ist. Rom. prin călători. ed. II. Bucureşti. 1928, vol. II. p. 73.

47. *Panaitescu P. P.*, Nicolas Spathar Milescu (1636—1708) in „Mélanges de l'école Roumaine en France". Paris, 1925, p. 33—180.

48. *Pascu G.*, Ist. Lit. Române din sec. XVII. Iaşi, 1922, p. 85.

„El nu trece indiferent pe lângă popoare, peisagii, fauna şi flora exotică, şi se interesează de tot ce i se povesteşte"[49]. Curios din fire, observator fin şi preţios şi-a expus metodic tot ceea ce a văzut, astfel că însemnările lui alcătuesc un isvor istoric universal de prima mână.

„Contemporanii — între care şi *Leibnitz* — considerau pe acest „vir polyglottus" şi „pereruditus" drept o autoritate în chestiunile referitoare la extremul Orient"[50].

Pentru noi Românii este o mândrie că acest om a făcut parte din rândurile neamului nostru.

In afară de toate istoriile literaturii române unde este pomenit, s'a mai ocupat în ultimul timp de el şi opera lui, mai mulţi scriitori[51].

Intr'o altă categorie, în care puţini se pot aminti în studiul de faţă, fiindcă lipsesc informaţiile, sunt acei care s'au dus, pentru plată, să lupte sau să facă parte din diferite armate străine.

Astfel, Ioan din Inidoara (Hunyadi) înclinat spre fapte războinice şi la el în ţară negăsindu-şi rost pentru asemenea treburi, se duse în apusul Europei, unde ca mercenar în diferite armate străine isbutise să facă avere din care să împrumute, mai târziu, pe însuşi împăratul Sigismund care-i va pune drept zălog „oraşul Papi în comitatul de Arad, pe Murăş". Dar în afară de banii care i-a strâns, a învăţat „multe lucruri neştiute, mai ales taine ale unui sistem militar înaintat, o prestanţă personală şi un simţ puternic pentru cruciată, de la ducele de Milan"[52].

Mai târziu, boierul muntean S a n d u Colţea ajunse maior în armata suedeză a lui Carol al XII-lea, şi în luptele dela Pultava avusese nefericirea, printre alţi ofiţeri, să cadă prizonier şi să fie dus în Siberia, la Tobolsk.

Din cauza traiului mizerabil a trebuit să fugă ; prins din nou, drept pedeapsă a fost dus mai departe la Iacuţc, ca cel

---

49—50. *Sextil Puşcariu*, Istoria Literaturii Române, (epoca veche) Sibiu, 1930, p. 131.

51. *Panaitescu P. P.*, l. c. ;

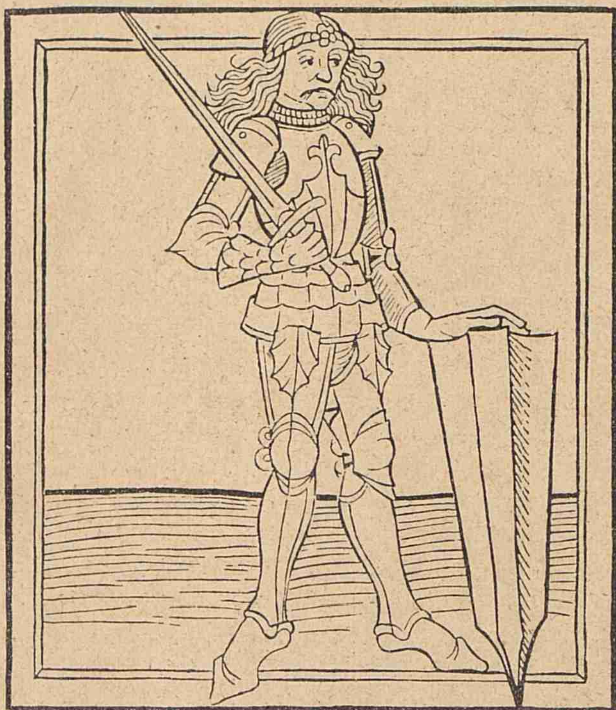
Grigoraş Em. C., Spătarul Nicolai Milescu, călătorie în China. Bucureşti, 1926.

52. *Iorga N.*, Istoria Românilor, vol. IV., Bucureşti, 1937, p. 64—65.

mai din urmă punct al vastului imperiu unde nu putea spera nimic „decât neapăratul sfârşit“ [53]).

In garda imperială din Moscova, pe vremea Ţarului Alexie, era iuzbaşă de streliţi românul Şandru dela Trotuş. [54])

La începutul secolului al XIX-lea, într'un act al divanului Ţării-Româneşti, din Februarie 1810, se arată că se scuteşte de

Ioan Corvin de Huniedoara în armură medievală.
(Gravură în lemn din 1488, după Constantin C. Giurescu, Istoria Românilor. vol. II. Bucureşti, 1937).

dăjdii Mihail fiul lui Andrei din judeţul Ilfov, fiindcă slugise ca ostaş în regimentul căzăcesc valach [55]).

De asemenea în armatele austriace şi ungureşti au fost mulţi români care puteau forma regimente întregi şi care se

---

53. *Iorga N.*, Un ofiţer român în oastea lui Carol al XII-lea. Anal. Acad. Rom. Secţ. Ist. vol. XXXIV p. 866.
54. *Iorga N.*, Studii şi documente, vol. XXI. p. 101—103.
55. Acad. Rom. doc. 184/XCVII.

luptau împotriva diferitelor armate duşmane acestor două neamuri.

Intr'o scrisoare din 1861, a unui student român din Turin [56]) se spune despre un căpitan de artilerie, Ioan Mircea dela Gireț din Transilvania, că în 1859, în timpul războiului dintre Italia şi Austria, acesta a făcut minuni de vitejie la Magenta şi Solferino, pentru care fapte însuşi împăratul Francisc Iosif l-a decorat pe câmpul de bàtaie şi l-a ridicat la rang de nobil al imperiului.

In urma păcii dela Vilafranca el a demisionat din armata ungară şi a trecut de partea lui Garibaldi pentru eliberarea Italiei de sub Burboni.

In toate luptele pe care le-a purtat Garibaldi în Sicilia, acest ofițer român s'a întrecut pe sine, dar adevăratul lui talent militar s'a desvăluit în bătălia dela Volturno, unde, din ordinul personal al lui Garibaldi, comanda chiar superiorilor săi „căci se deosebia mai mult decât toți în meşteşugul tunului şi în tocmelile războiului".

In timpul acestei lupte el a fost rănit grav la un picior însă victoria era de partea lui. Garibaldi drept mulțumită l-a îmbrățişat chiar pe câmpul de luptă şi l-a făcut maior.

Cu ocazia aceasta unele ziare sub influență ungară au publicat că bătălia dela Volturno se datoreşte eroicei opuneri a maghiarului Mircea dela Gireț. „El însă a protestat public în jurnale contra acestui neadevăr, spuind că este român şi nu maghiar".

De altfel se ştia că pe acea vreme erau în armata ungară vreo 50.000 români, împărțiți în toate regimentele imperiului, şi numai un singur regiment purta nume românesc, iar pe stindard avea inițialele bărbăției romane: V. R. R. (virtus romana rediviva).

In paranteză spun, că chiar bunicul acestor rânduri, Potra Toader (1828—1917), a făcut parte din legionarii români care au luptat în Italia. El s'a întors acasă de abia după 12 ani dela plecare, fiindcă după ce-şi terminase serviciul militar de câțiva ani, fusese obligat să ia parte la luptele italo-austriace, iar după aceia s'a angajat mai departe pentru alte lupte, fiindcă nici

56. „Tribuna Română", Iaşi, 11 Ianuarie 1862.

pământul sărac cel moştenise dela părinţi nu-i oferea un traiu mai bun şi astfel s'a întors numai atunci când dorul de-ai săi a fost mai mare ca orice.

Revenind la maiorul Mircea dela Gireţ, după ce s'a vindecat de rana căpătată la picior, într'un spital din Neapole, a fost decorat cu „Valoarea militară", iar Ungurii i-au propus să intre în legiunea maghiară „el însă a refuzat, zicând că, fiind român, socoate ruşine de a servi în legiunea aceea".

De asemenea din partea ministerului de războiu a fost rugat să rămână în armata italiană, în schimbul unei pensii foarte mari, el însă a refuzat spunând că se duce în ţară, fericit că şi-a putut vărsa sângele pentru Italia, şi că oricând va mai răsuna tunul în Peninsulă, el va fi primul care va veni pentru apărarea ei.

Mai târziu acest ofiţer român a ajuns comandantul arsenalului din Constantinopole.

In acelaş ziar[57]) se aminteşte că, Buda maior român, însă trecut în legiunea ungară isbutise să adune 6000 iscălituri din Muntenia şi Moldova dela acei care voiau să meargă voluntari în Italia.

Aceştia însă, aflând că ei nu vor putea forma o legiune română, ci una ungară, s'au retras. Altă mărturie despre soldaţi români în armate străine este aceea a lui Ştefan Matia, cunoscut în Moldova sub numele de Iosifescu, fost ofiţer garibaldian, care spune că în bătălia dela Volturno, din 1 Octomvrie 1860, din 61 Români ce luptau sub comanda căpitanului Şumlai au murit în chip eroic 29; — mulţi însă din soldaţii români au fost trecuţi cu sila în legiunea ungară schimbându-li-se şi numele.

Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, unii din boierii români se îndreptau spre Occidentul Europei, mai ales atunci când erau bolnavi, pentru a urma tratamentul vreunor medici specialişti, sau vreo cură într'o staţiune climaterică, fiindcă cele dela noi din ţară, care existau atunci ca şi acuma, nu erau apreciate la adevărata lor valoare, nu aveau renumele de astăzi, când chiar străinii le vizitează. Astfel, în anul 1796, se găsea la Karlsbad pentru a-şi îngriji de sănătate, Barbu Ştirbei, feciorul lui Dumitrache Bibescu şi tatăl adoptiv al lui Ştirbei Vodă.

---

57. „Tribuna Română", Iaşi, III, 21 Septembeie 1861.

Acest boier, Barbu Ştirbei, în funcţiune de mare vornic, în drumul lui spre Apus, trecuse munţii pe la Turnu Roşu îndreptându-se spre Sibiu la prietenul său Hagi Pop care-i dădu „o slugă cunoscătoare de lume, pentru al călăuzi".

Călăuza dată i-a produs însă multă supărare şi pagubă, deoarece pretutindeni nu-i dădea ascultare şi se înţelegea cu acei pe unde ospătau şi locuiau ca să dubleze preţurile din care el îşi lua mai apoi, respectivul câştig.

Ajuns la Timişoara, cu scrisori dela prietenul său din Sibiu, a fost primit de generalul Lepselter care l-a făcut să vadă multe lucruri interesante. — „Am văzut destule ţironomii şi evghenie am cunoscut".

La Pesta a vizitat pe generalul Barco, iar la Beci (Viena) s'a plimbat cu carăta prin oraş. In Praga a fost vizitat de sora profesorului universitar din Cluj — Dr. I. Molnar — ce era măritată cu un ceh, Iagic, şi căreia i-a predat o scrisoare din partea fratelui ei.

In afară de scrisorile în care sunt pomenite cele de mai sus, urmează acelea dela băi, din „Carălspat" (Karlsbad) unde făcuse cunoştinţă cu mulţi prinţi, prinţese şi ambasadori, printre care cel mai bun amic îi era ambasadorul Spaniei din Dresda.

In ceea ce priveşte îmbrăcămintea acestui boier, ea era foarte curioasă, totuşi, plăcea; — iar ca înţelegere cu cei care îi cunoscuse acolo se folosea de ceva italieneşte şi se mai ajuta şi de tâlmaciu, nemţeşte nu ştia deloc, totuşi o ducea foarte bine. „Aşa trăesc chiar ca când aş fi acasă. Că, după ce merg la fântână de beau apă, unde sunt cinci-şase sute domni şi doamne, cântă muzica până isprăvim apa, apoi facem şpaţiri pe la grădini, unde sunt asemenea muzici. Zic dumitale că aşa trai(u) n'am trăit de când sunt" [58]).

„Altădată această viaţă n'am petrecut. Prieteşug cu mulţime de grofi şi prinţi am făcut: de câtăva vreme au venit şi prinţipiu de Corlandiia, adică Duca, cu Ducheza; au făcut un bal foarte frumos, la care am fost şi eu poftit; am mâncat, am băut, am fost la joc până s'au sfârşit Am făcut prieteni, Hagiule, din toată lumea, dela Petruburg, din toate laturile, şi tot

---

58) *Iorga N.*, Scrisori de boieri, Vălenii de Munte, 1912, p. 128.

oameni mari, prinţipi, grofi, baroni şi cavaleri. Celor care le dă mâna a cheltui aceia vin pă aici". [59]).

Dela Karlsbad s'a dus să-şi continue cura la „o fântână ce se numeşte Pirmondu (Pyrmont), unde este apă acră, şi de băut şi de scăldat.

Şederea lui în străinătate durând mult timp, îl găsim la Lipsca, la Viena (10 Martie 1797) unde îşi închiriase o cameră la un han din piaţa Stock-am-Eisen ; la Pesta, fugit dela Beci „de frica Franţuzilor, după cum au fugit şi alţi oameni"; la Füred o localitate balneară ungurească, iar după un an dela plecarea din ţară se găsea din nou acasă, la moşia sa din Cepturoaia.

Cu un pătrar de veac înaintea călătoriei acestui boier muntean în Occidentul Europei este aceea a preotului bănăţean Mihai Popovici, paroch al bisericei Sf. Miclăuş din Banatul Timişoarei. Acesta se dusese în Rusia la 1770-1771, ca delegat al românilor neuniţi din Transilvania.

Om cult, ştia : sârbeşte, greceşte, poate şi latineşte, şi a însemnat câte ceva din multul pe care l-a văzut.

Călătoria lui se face prin Polonia apoi Kiev, prin cetatea Neajna, Moscova, Petersburg şi altele.

Viaţa religioasă l-a făcut însă să vadă prea puţine lucruri interesante şi chiar dacă a văzut ceva din ele, nu le-a însemnat pe toate.

Acel care s'a ocupat de însemnările acestui călător în Rusia, după manuscrisul păstrat la Academia Română, a fost Prof. N. Iorga. [60]).

Tot în această vreme, în timpul ocupaţiei ruseşti din Moldova şi Muntenia, între anii 1769-1774, s'au ales din ambele Principate delegaţii din feţe bisericeşti şi boieri ca să se ducă la Petrograd să ceară să li se lase anumite drepturi, aşa cum le-au avut mai dinainte şi să li se spună cum trebuie să conducă ţara conform stăpânirei celei noui.

In delegaţia din Muntenia au luat parte : mitropolitul Gri-

---

59) *Iorga N.*, Un boier oltean la Karlsbad în 1796—1796 ; Călătoria lui Barbu Ştirbei în Apus, — Anal. Acad. Rom. Secţ. Ist. Vol. XXIX, (1906) p. 215-231.

60) *Iorga N.*, Călătoriile în Rusia ale preotului Bănăţean Mihai Popovici (1770-1771), Arad, 1901, Tip. Tribuna Poporului.

gorie, vistierul Mihail Cantacuzino şi logofătul Nicolae Brâncoveanul,[61]) iar în cea din Moldova: Inochentie, episcopul Huşilor, Bartolomeu Măzăreanul, arhimandrit şi egumen al mănăstirii Solka şi Benedict, egumenul mănăstirii Moldaviţa; — dintre boieri — Ioan Palade biv vel logofăt şi Enache Ianachachi Milo biv vel spatar. Se mai rânduise de asemenea să facă parte din delegaţie şi logofătul Lupu Balş, dar acesta „fiind foarte bătrân“ [62]) n'a mai mers.

Ambele delegaţii au fost înzestrate din partea ţării şi a generalisimului armatelor ruseşti din Principate, — Rumiantzov — cu scrisori foarte frumoase pentru împărăteasa Ecaterina, miniştrii şi feldmareşalii ei, ca să se poată bucura de o primire şi ascultare cât mai bună, — ceea ce, s'a şi întâmplat.

Delegaţiile trimise au fost primite foarte bine şi au obţinut multe avantagii cerute atât pentru ţară cât şi pentru mănăstirile de unde plecaseră: — acestea din urmă graţie unui prieten vechiu ce-l aveau la curtea imperială, părintele Ioan Tatişiev.

Dela membrii delegaţiei muntene nu se cunoaşte nici o însemnare de felul cum au călătorit, sau cum au petrecut şi ce au văzut pe acolo, dar despre delegaţia moldoveană şi în special despre anumiţi membrii ai ei ştim lucruri foarte interesante.

Astfel, arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul a scris despre călătoria sa în Rusia în precuvântarea unei condici a mănăstirii Solka în care inventariase toate bunurile mănăstirii cât şi cele primite dela Ecaterina împărăteasa Rusiei pe care o lăuda foarte mult. Insemnarea însă cea mai de seamă este a lui Benedict egumenul mănăstirii Moldaviţa ale cărui notiţe de voiaj poartă următorul titlu: „Mergerea drumului nostru din Moldova la Petruburg. — 1769 — “.

Din însemnările lui se vede că îi plăcea să mănânce, să bea şi să doarmă bine, dar în afară de aceste lucruri care pe noi nu ne interesează deloc, ne-a lăsat şi mărturii foarte preţioase de ce-a văzut el pe acolo. Din ceea ce a scris extragem următoarele ştiri mai importante: In ziua de 3 Ianuarie 1770,

---

61) Arhiva Românească. Ed. II. Tom. I Iaşi, 1860, p. 180.; şi *G. M. Ionescu*: Istoria Mitropoliei Ungrovlachiei, vol. II (1708-1787) Bucureşti, 1914, p. 357.

62) Arhiva Românească p. 152.

delegaţia din care făcea parte se găsea la Zalescic în Ţara Leşească, unde se refugiaseră toţi boierii moldoveni.

La 24 Februarie au sosit în Moscova şi au fost poftiţi de măria sa beizadea Matei, fiul lui Dumitraşcu Vodă Cantemir, care i-a primit şi ospătat cu foarte multă dragoste. A doua zi au asistat la o impresionantă şi măreaţă ceremonie funebră, — înmormântarea cneazului Andrei Mihailovici Galiţin.

La Petrograd au locuit în palatul lui Ivan Erşov sovetnic „pe uliţa Admiralteisva, lângă canava cea nouă, la podul de peatră".

In ziua de 24 Martie arată că a venit la Petrograd şi spătarul Ianacachi care rămăsese în urmă, să înmormânteze la „Nijna" pe logofotul Palade.

In Duminica Floriilor întreaga delegaţie, fiind însoţită de sovetnicul Kruta a fost primită în audienţă de Ecaterina împărăteasa Rusiei, iar a doua zi de Paşti s'au dus cu toţii de au sărutat mâna împărătesii şi la „Hristos voscris" în biserica Curţii, iar prin intervenţia preotului dela Curte, care le-a făcut şi alt bine mai târziu, au vizitat toate încăperile palatului împărătesc cu tot ceea ce cuprinde el mai de seamă, şi s'au minunat foarte mult.

In ziua de 21 Aprilie s'a sărbătorit cu mult fast ziua de naştere a împărătesei, la biserica Cazanscaia Bogorodiţe, iar mai apoi şi la biserica Curţii unde se găsea moştenitorul tronului, adică marele cneaz Pavel Petrovici, cu toţi cavalerii şi generalii cei mari, fiind şi Ghica Vodă şi toţi arhiereii sinodului şi multe alte feţe importante. In ziua de 29. ale aceleiaşi luni, a fost ceremonie mare, slobozindu-se pe apa Nevei o corabie nouă, înzestrată cu 66 tunuri ; — „la care slobozire a corăbiei au fost şi însuşi împărăteasa şi marele cneaz Paul Petrovici şi solul Englezului (Angliei) şi generalii toţi şi generalşele (soţiile lor) şi mare mulţime de norod. Fost-am şi noi cu arhiereii sinodului".

Din ce a văzut egumenul mănăstirii Moldaviţa, şi i s'a părut mai demn de însemnat, în afară de bisericile şi mănăstirile oraşului, aminteşte că a vizitat „orangeria", adică grădina de iarnă, cât şi cea de vară, unde sunt tot felul de pomi, statui păsări şi animale „de mare mirare şi vrednice de laudă". La „Conşcamar" (Kunstkammer) a văzut chipul Ţarului Petru

„îmbrăcat cu toate podoabele lui, şi calul pe care au umblat iarăşi cu toate halaturile lui; şi biblioteca împărătească toată, şi alte chipuri de mirare nenumărate şi nepovestite, care în toată lumea (nu) se află".

Intr'o zi, la o anumită biserică din oraş s'a făcut slujbă pentru victoria ce-au avut-o Ruşii împotriva Turcilor, cucerin-

Dimitrie Cantemir
1673—1723
(Unul din Domnitorii români care a călătorit foarte mult; clişeul îl reprezintă pe vremea când era in Rusia).

du-le Moreea şi luându-le un mare număr de prizonieri. La aceastâ slujbă urmată de o ceremonie foarte măreaţă au asistat şi delegaţiile româneşti.

In ziua de 6 Iunie a sosit la Petrograd ştirea despre „pră-

zile ce au făcut Tătarii în Țara Moldovii, în luna lui April(ie) și în luna lui Mai, și bătălia ce au avut cu căpitanul Zorici oaste moschicească cu Turcii și Tătarii la movila Râbăii".

Intr'una din zile, egumenul nostru a asistat la pedepsirea unor tâlhari care au fost legați de stâlp în mijlocul orașului și bătuți cu cnutul în modul cel mai grozav; — unii dintre ei au fost pedepsiți și mai rău, fiindcă în afară de bătaie li s'a pus și „bouri în frunte și într'amândouă obrazele, și le-au spintecat și nările".

In ziua de Duminică, 27 Iunie, după slujba dela Peterhof au sărutat mâna împărătesei, iar în ziua de Sfântul Petru după o altă slujbă la care au asistat „și după sărutarea mânii împărătesii și marelui cneaz; am fost poftiți la masa împărătească și am mâncat cu împărăteasa și cu marele cneaz; unde au fost la masă din cei duhovnicești Gavril episcopul Trebului, mitropolitul Țării Muntenești, Inochentie episcopul Hușului" și mulți alții de acolo, iar din cei politicești: contele Paniu, feldmareșalul Chiril Razumovachie, Alexandru Galițin, contele Orlof, ambasadorul Angliei și al Danemarcei, Grigorie Ghica Vodă, și foarte mulți generali cu soțiile lor.

La 4 Iulie au fost din nou la Peterhof, să discute anumite chestiuni „care sunt pentru țară" și li s'a promis că, la Petrograd contele Paniu „le va aduce tot răspunsul".

Treburile mai importante fiind terminate, la 17 Iulie au plecat din Petrograd vlădica Hușului și Ianacachi, iar la 20 ale aceleiași luni, după slujba de mulțumire, adusă lui Dumnezeu pentru victoria ce-au avut-o Rușii contra Turcilor, a plecat din Petrograd și Ghica Vodă la Moldova.

Inainte însă ca ultimii membrii ai delegațiilor să fi pornit spre țară, egumenul Benedict cât și arhimandritul Măzăreanul au fost miluiți de împărăteasă cu lucruri de preț, veștminte frumoase și cărți împărătești, iar la 27 Iulie au pornit cu toții din Petrograd, ca prin Moscova, Kiew, alte orașe și localități să se întoarcă în țară, sfârșindu-și misiunile avute.

Intoarcerea a fost destul de grea din cauza drumurilor, a lipsei de bani și în special a ciumei care bântuia prin ținuturile acelea, nemai vorbind de frica ce-au tras-o ca nu cumva răufăcătorii să-i prade de lucrurile căpătate dela împărăție.

In privința molimei el spune că „pentru păcatele noastre

se înmulţise ciuma şi tocmai din târgul Pavlovici ce este în Ţara Leşească şi până aproape de mănăstirea Solka mai mult prin ciumaşi decât prin oameni sănătoşi am trecut".

Mai târziu în prima jumătate a secolului următor, călugărul Chiriac dela mânăstirea Secul a vizitat muntele Athos şi Ierusalimul, iar mai apoi a făcut o călătorie mai lungă prin Rusia, ţinta lui principală, Polonia, Austria, Ungaria, Transilvania şi de aici peste munţi, înapoi la mănăstirea Secul.

Motivul acestei călătorii a fost să aducă sfântul mir dela Kiev şi în delegaţia trimeasă pentru acest lucru, alături de duhovnicul Natanail şi cămăraşul Ghedeon, făcea şi el parte.

G. Giuglea [63]) care s'a ocupat de însemnările acestei călătorii face câteva note interesante arătând caracterul tenace al acestui călugăr ce străbate distanţe foarte lungi în căruţe de ţară şi numai arareori în căruţe de poştă, cum a fost cazul dela Petersburg la Varşovia; pasiunea mare de călătorie, fiind un neobosit drumeţ: — precum şi economia atât a lui cât şi a celorlalţi însoţitori ce şi-au luat hrană de acasă „de le-au ajuns până la Kiew", iar pentru cai neputând lua cât le trebuie, s'au aprovizionat pe drum.

Călugărul Chiriac aminteşte că vizitii dela cele două trăsuri cu care plecaseră din ţară erau moldoveni şi nu ştiau o boabă ruseşte, pentru care fapt „nu au fost cu putinţă de a nu se bolnăvi, văzându-se ei întru atâta depărtare, fără de limbă şi ca nişte muţi, neputând grăi cu nimenea nimic" [64]).

In ortodoxia lui era foarte aspru cu papistaşii, bucurându-se că în Rusia li se astupase gura de luminătorii cei mari, (guvern şi cler), iar în treburile gospodăreşti arăta un interes deosebit. Astfel, în satul Bravari, dincolo de Kiev, văzând meşteşugul ţăranilor de a da fân cailor într'un sac de reţea, pentruca să nu se risipească, regreta că „nu-l ştiu Moldovenii, sau deşi l-ar putea învăţa, dar n'au nici o grijă, pentrucă îndoit fân se dă mai mult la caii din Moldova, însă cea mai multă parte îl calcă supt picioare şi, când cauţi, calul este tot flămând". In

63) *G. Giuglea*, Călătoriile călugărului Chiriac dela mânăstirea Secul. (Biserica ortodoxă română. Revista Sf. Sinod. LIV (1936), No. 3—12 S'a tipărit şi în volum separat — Bucureşti, 1937.

64) *Giuglea G*, (Rev. ortodoxă română p, 714).

însemnările lui, observaţii de această natură sunt numeroase şi foarte interesante.

Civilizaţia altor ţări îl impresionează mult; — telegraful, spune el, este un meşteşug dintre cele mai minunate, fiindcă se poate face, cu ajutorul lui, înştiinţare la o dinstanţă de o mie şi o sută de verste în 20 minute, drum pentru trăsură de 24 zile, iar pe jos de 35 zile.

Are cunoştinţă de artă şi se pricepe la descrierea diferitelor monumente, iar limba în care vorbeşte şi scrie este moldovenească, însă cu oarecari influenţe bisericeşti, ce neapărat le împrumutase din viaţa-i de toate zilele.

In Rusia a vorbit ruseşte, la Ierusalim, greceşte, iar în Austria şi Ungaria „răbda multe necazuri pentru limbă" [65]).

Ca şi alţi călători români, dinaintea lui, sau după el, face legătură între ceea ce vede în străinătate, cu lucrurile, şi felul de viaţă al ţării sale. Astfel, Iordanul, în ceea ce priveşte lărgimea, repeziciunea şi limpezimea apei, îl aseamănă cu Prutul, Bugul cu Siretul, etc.

La Tiberiada se află mulţi Evrei din Moldova, iar la Petrograd câţiva tineri teologi la seminar, trimeşi bursieri de mitropolitul Munteniei.

Insfârşit, din toate însemnările lui, se vede că are simpatie pentru Rusia şi antipatie pentru Franţa şi pentru cei ce merg în ea.

Acestea fiind spuse, amintesc, că de abia în secolul al XIX-lea, începe şirul călătorilor români în Eurpa.

Unii dintre aceştia şi cei mai mulţi sunt obligaţi să părăsească ţara din cauza pericolelor politice, alţii, negustorii, după cumpărături, iar ceilalţi puţinii, cărora le permitea venitul averii sau vânzarea unei moşii se duceau prin Europa, fie în spre Răsărit fie în spre Apus să-şi satisfacă curiozitatea necunoscutului, sau să-şi îngrijească de sănătate.

In acest secol au fost mulţi aceia care au trecut hotarele ţării, nu voiu pomeni însă, decât pe acei care au lăsat mărturii scrise şi unii chiar tipărite despre călătoriile lor, şi fiindcă negustorii alcătuesc o categorie aparte, şi mai mare, voiu începe cu ei.

---

65) *Giuglea G.*, l. c. p. 716.

Astfel, Tudor Hagi Tudorache (1768--1848) în 1805, face o călătorie la Ierusalim[66]) ţinta fiecărui om mai înstărit şi bun creştin depe vremea aceea, de a merge, cel puţin odată în viaţă, în ţinuturile pe unde a trăit Mântuitorul nostru, Isus Hristos.

Nicolae Kirilof[67]) (1775—1849) a fost de mai multe ori în Rusia unde şi-a schimbat numele din Chiru în Kirilof, pentru a a fi avantajat în afacerile negustoreşti; dar în afară de Rusia cunoştea foarte bine Germania şi în special oraşul Lipsca unde ducea mari cantităţi de blănuri fine spre vânzare.

Pe fiul său Alexandru l-a trimis să studieze la Lipsca (Leipzig) şi Paris, şi pentru completarea culturei i-a dat posibilitatea să călătorească în toată Europa.

In timpul ocupaţiei austriace în Oltenia 1718—1739) *Hagi Luca* şi ginerile său *Constantin Pop* din Oltenia au înfiinţat o casă de comerţ, românească, la Sibiu.

Afacerile mergând bine şi-au făcut sucursale în ţară şi străinătate, ajungând să fie o casă de mare încredere. Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, înfiinţează la Viena sucursala principală pentru a face legătura dintre Sibiu şi principalele case de comerţ din Occident. Ca şef al acestei sucursale este ales Zenovie Hagi Constantin Pop, cu educaţia făcută în şcolile dela Viena, fost şi ofiţer de cavalerie, în armata austriacă, în războaiele napoleoniene. Acesta împreună cu un prieten al său, G. Sina, întreprind în anul 1826, o călătorie de studii şi afaceri în Occident, — în special la Paris şi Londra; neexistând drum de fier călătoria a fost făcută cu diligenţa.

La Paris, Zenovie a locuit la *Hotel des Princes*, rue de Richelieu, iar prietenul său Sina la *Hotel de l'Europe*. In acest oraş Zenovie Pop a vizitat marile case comerciale unde a făcut comenzi numeroase pentru el personal, magazinul său de comerţ şi pentru prietenii care îi dăduseră diferite comisioane.

In luna Mai 1827, se aflau la Londra unde de asemenea au vizitat marile case comerciale, iar seara printre diferite distracţii la care luau parte erau şi reprezentaţiile teatrale.

Astfel „în seara de 14 Mai, au fost la *Théâtre Royal*, Drury

---

66) *Dr. Nicolae I. Angelescu*, Negustorii de odinioară. Bucureşti, 1931, p. 3—10.

67) *Dr. Nicolae I. Angelescu*, Negustorii de odinioară, Bucureşti 1931, p. 3—8.

Lans, unde se reprezenta piesa King Lear, tragedie de Shakeaspeare; în seara de 16 Mai au asistat la concertul lui C. Taylor din Argyll Rooms; la 18 Mai au fost la concertul lui Vanghau dela King Concert Rooms, în Hanover Square; la 23 Mai au luat parte la reprezentaţia comediei cu cântece Sweethearts and Wiewes dela *Théâtre Royal*; la 26 Mai au luat parte la reprezentaţia comediei John Bull dela *Théâtre Royal*" [68]).

In afară de Londra au vizitat aproape toate centrele mari comerciale din Anglia.

Rudolf Orghidan (1797—1862) avea prăvălie de băcănie în Braşov, iar în ceea ce priveşte aprovizionarea ei, era la înălţimea celor mai mari case de comerţ din Viena.

In 1848, a călătorit la Viena şi Budapesta, făcând parte din diferite delegaţii româneşti, care cereau îmbunătăţirea situaţiei şi înlăturarea atâtor neajunsuri pe care le sufereau Românii.

Fii săi au făcut şcoala la Viena, — cel mai mare, Facultatea de Drept, iar cel mai mic, Academia Comercială [69]).

Nicolae Hagi Stoicu (1818—1900) încins întotdeauna cu un chimir de piele de căprioară, plin cu lire sterline, se ducea cu chervanele la Viena de unde aducea tot felul de mărfuri.

A călătorit foarte mult prin Austria, Germania, Italia, Franţa şi Anglia; dela Sheiffield (Anglia) a cumpărat odată, dintr'o fabrică, întreaga producţie de secere pentru a avea el singur întreaga cantitate, un fel de reprezentanţă (monopol) al acestui articol.

Om inteligent putuse să-şi însuşească uşor limba franceză, germană şi italiană, poate şi greceşte fiind după părinţi macedonean.

„N'a fost fabrică de manufactură în Austria, în Germania, în Franţa şi în Anglia, pe care să n'o fi vizitat în persoană".

Făcea până la Paris, când se ducea direct, şase săptămâni. A cunoscut drumul de fer, când era în Franţa o singură linie dela St. Germain la Paris. — „Ii plăcea să-şi povestească minunatele-i călătorii şi să vorbească de mulţimea copiilor reginei

---

68) *Furnică D. Z.*, Călătoria lui Zenovie Hagi Constantin Pop (şeful casei de bancă şi comerţ cu acest nume, din Viena şi Sibiu) la Paris şi Londra în anii 1826 şi 1827. Bucureşti, 1931, p. 24—25.

69) *Dr. Nicolae I. Angelescu*, 1, c. p. 3—10 (fiecare capitol are paginaţie separată).

Victoria a Angliei, pe care îi vedea pe la 1855, în grădina dela Windsor; de frumuseţea împărătesei Eugenia, de splendorile Parisului imperial, de neajunsurile călătoriei cu diligenţa până la Strassburg" [70]), etc., etc.

Rudol Orghidan (1797—1862)
A editat în 1837 „Foaia Duminicii" întâia revistă românească a Braşovului.
(Din rev. „Boabe de Grâu".)

Un alt negustor, *Stancu R, Becheanu* (1826—1907) în 1861, işi face voiajul de nuntă la Paris, iar în 1874, se duce din nou în acelaş oraş ca să cumpere „marfă de sezonul de Primăvară" [71]).

In altă categorie şi în interese particulare este Tudor Vladimirescu subalternul ispravnicului de Mehedinţi, Nicolae

70) *Dr. Nicolae I. Angelescu*, 1. c. p. 3—10.
71) Idem, 1, c. p. 3—19. (fiecare capitol are paginaţie separată).

Glogoveanu. El fusese trimes de acesta la Viena să aranjeze situaţia bunurilor rămase de pe urma soţiei sale moarte acolo şi să aducă pe nevârstnica fiică, Masinca, în ţară.

După câte se ştie, Tudor Vladimirescu era un om care trecuse de multe ori hotarele ţării şi de data aceasta în Iunie 1814, el ştie ce să vadă şi cum să-şi petreacă timpul liber, atunci când nu era ocupat cu chestiunile stăpânului său.

Traiul i se părea la Viena foarte scump deoarece el aminteşte că numai pentru mâncarea lui, timp de 200 zile, a cheltuit peste două mii şi o sută florinţi [72]), şi de ar fi fost aiurea n'ar fi cheltuit decât un sfert din această sumă.

Interesant ar fi fost dacă, şeful revoluţiei de mai târziu, ar fi lăsat însemnări mai numeroase despre timpul care l-a trăit la Viena

Din altă categorie de călători sunt fiii domnitorului Alexandru Vodă, Ipsilanti care în 1791, se duc în plimbare la Viena [73]).

In timpul ocupaţiei ruseşti din Principate între 1806-1812, o parte din boierii români nemulţumiţi de oştirile pravoslavnice care secătuiau şi jefuiau biata ţară şi în acelaş timp văzând că Napoleon Bonaparte merge din victorie în victorie au hotărît să trimeată o delegaţie la Paris pentru a cere împăratului să-i scape de stăpânirea rusească.

Tradiţia spune, fiindcă documentar nu se află nimic, că, din partea boerilor moldoveni s'a dus în această delegaţie Iordache Catargiu, iar din Muntenia marele logofăt Constantin Dudescu. Despre aceasta din urmă, care de altfel era foarte bogat şi năstruşnic, se spune că „uimise Apusul prin şalurile şi stângăcia sa“ [74]).

La Paris ,,Dudescu desfăşura un lux nebun. Astfeliu la o masă dată de el unor distinse personalităţi franceze, pe cari le invitase împreună cu soţiile lor, fiecare din doamnele invitate a găsit, sub şervetul ei, un frumos juvaer. Dealtmintrelea aceste cheltueli nebune au pricinuit desăvârşita lui ruină şi l-au silit, la întoarcere, să-şi vândă moşiile“ [75]). Despre misiunea acestor

---

72) *Vîrtosu Em.*, Tudor Vladimirescu, Pagini de revoltă. Bucureşti, 1936, p. 65.

73) *Iorga N.*, Ist. Rom. în chipuri şi icoane. Craiova, 1921, p. 98.

74) Idem, l. c. p. 98.

75) *Radu Roseti*, Amintiri, vol. I p. 97.

doi boieri nu se află nicio însemnare şi cu atât mai puţin despre năzbâtiile pe care le-a făcut marele logofăt Dudescu, totuşi, se crede că faptele întâmplate sunt adevărate, cu atât mai mult cu cât după spusele unui cercetător[76]), s'au găsit însemnările contelui de Lagarde în care se arată că aceasta, după întoarcerea din Rusia, unde avusese o misiune, stând o lună de zile la Bucureşti, în Aprilie 1812, a plecat împreună cu Dudescu dela Bucureşti, până la Viena, când s'au despărţit, rămânând ca boierul nostru să călătorească de aci înainte separat. Contele spune despre tovarăşul lui de călătorie, următoarele: „Acest boer al boerilor, sub o formă strâmbă căci n'are mai mult de patru picere înălţime şi este cocoşat în toate direcţiile, are un spirit vioiu şi adesea adânc; e bun şi fudul şi şi-a risipit imensa lui stare dându-şi multă osteneală, ca să-şi facă numai ingraţi. Il crez acum ajuns în starea lui Antoniu, care zicea murind: numi mai rămâne acum decât ceea ce am cheltuit" [77]).

In Ungaria, la Pesta, a fost invitat de prinţul Kohary guvernatorul oraşului şi „pentru a corespunde acestei onori el desfăşură un lux asiatic şi se îmbracă cu tot ce avea mai scump; puse un antereu de Thibet ţesut cu aur, se legă la cap cu un şal din cele mai bogate de orient şi se încinse la brâu cu alt şal tot atât de scump.

La 3 ore se duse la prinţ care-i făcu o primire de o distincţiune măgulitoare.

La masă el fu aşezat între două dame (doamne) încântătoare care ascultau cu politeţă glumele musafirului curtesan.

Când conversaţiunea căzu asupra stofelor de cachemire şi când damele, de politeţă, lăudară frumuseţea stofelor lui, marele nostru logofăt se crezu obligat să le ofere obiectele admiraţiunei lor şi desfăcu şalul din cap şi-l oferi frumoasei vecine din dreapta şi cum rămăsese acum cu capul gol, care era ras şi fără păr, el luă un şervet şi-şi făcu un nou turban. Protestaţiunile damei (protestările doamnei) care refuză de a primi acest dar somptuos, au fost zadarnice şi boerul nostru a rămas învingător" [78]). De

---

76) *Lahovari, Grigore Ioan*, Călătoria marelui logofăt Dudescu în străinătate la anul 1812. Bucureşti, 1903.

77) Lahovari, Grigore Ion, l. c. p. 5.

78) Ibidem. p. 22—23.

asemenea a mai dăruit altor admiratori diferite lucruri şi bijuterii ce se găseau la el. In ceea ce mă priveşte, mărturisesc că n'am dat de scrierea respectivă, fiindcă I. Gr. Lahovari nu spune de când datează şi nici unde se găseşte.

Dinicu Golescu
(Din rev. „Boabe de Grâu").

Constantin (Dinicu) Golescu [79]) în 1824, 1825, 1826, vizi-

79) „Insemnare a călătoriei mele Constandin Radovici din Goleşti făcută în anul 1824—1825—1826". Buda, 1826, 240 pagini.

Această carte s'a tipărit în 1910, de *Nerva Hodoş* cu propria lui cheltuială, iar în 1911, tot Nerva Hodoş scoate o ediţie populară în „Biblioteca Socec" No. 108—110.

In 1915, apare în editura Minervei o altă ediţie: Const. Golescu, „Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825 şi 1826; ediţie îngrijită de *P. V. Haneş*, Bucureşti, 1915.

tează Ardealul, Ungaria, Austria, Bavaria, Elveţia, şi Italia, iar tot ceea ce vede şi-l interesează dă la lumina tiparului într'o carte scoasă la Buda „în crăiasca tipografie a Universităţii Ungariei", în 1826.

In ceea ce priveşte categoria celor care s'au dus în străinătate pentru învăţătură, în afară de cei din secolul XV-XVI, despre care avem foarte puţine mărturii şi despre cei din secolul XVII, care sunt puţini: Miron Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino, etc., urmează spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, (1780) un nepot al mitropolitului moldovean Leon Gheuca şi un diacon al mitropoliei, Gherasim, studenţi în Saxonia.

Cu începutul secolului al XIX-lea, numărul celor care merg pentru învăţătură în străinătate, formează un şir care va creşte din ce în ce, cu cât ne apropiem de zilele noastre.

Gh. Asachi şi-a făcut primele studii la Lemberg, în limba germană, polonă şi latină. Acolo şi-a luat Doctoratul în Filosofie în anul 1804, iar în 1805, s'a dus la Viena să-şi îngrijească de sănătate şi să-şi continue studiile.

Cât timp a stat acolo a avut ocazia să vadă pe Napoleon în fruntea armatei franceze, ce cucerise oraşul.

De aici, între 1808—1812, şi-a continuat studiile la Roma, şi chiar din primul an, în timp ce se afla acolo, a căutat să vadă cât mai mult din frumuseţile ţării peninsulare.

Astfel, a vizitat: Velletri, Teracina, Molo Gaete, Formium, Sessa, unde a văzut pe regina Charlotte (Carolina, sora lui Napoleon Bonaparte) soţia lui Ioachim Murat ce era în trecere spre noul său regat, Neapolul. Capitala regatului cu acelaş nume, l-a reţinut mai mult timp pe călătorul nostru, prin muzeele şi bibliotecile sale, în plus, s'a urcat pe Vezuviu, iar din 14 călători ,,numai eu am cutezat a mă descinde (coborî) în crater, acompaniat de conducătorii mei". Ceilalţi călători rămaşi la marginea de sus a craterului îl felicitau cu strigăte de: Vivat Moldovanul ,,iar eu am răspuns cu un steag improvizat de hârtie ce l-am aprins din cotloanele de foc care mă înconjura" [80]).

A vizitat apoi oraşul Pompei ale cărui ruine le-a descris, Puzzoli şi Grota del Cane, iar mai târziu, în Iunie 1812, Milano,

80) *Lovinescu E.*, Gh. Asachi. Viaţa şi opera lui, Bucureşti, 1921, p. 24.

Venzago, Verona şi Veneţia de unde s'a îmbarcat pentru Constantinopol, venind în ţară pe la Galaţi.

Reîntoarcerea în ţară s'a făcut în urma îndemnului generalului Miollis, comandantul garnizoanei franceze din Roma, pe care Asachi îl cunoscuse prin mijlocirea Biancăi, şi care îi des-

Gh. Asachi
(Din rev. „Boabe de Grâu".)

tăinuise planurile împăratului de a restatornici vechiul regat liber al Daciei, îndemnându-l să se întoarcă în Moldova, unde îl aşteptau misiuni importante.

Roma, în vremea cât el a stat acolo, se găsea sub ocupaţia franceză şi din acest timp aminteşte cum a fost răpit Papa Pius al VII-lea, de către soldaţii împăratului, Napoleon Bonaparte.

„Palatul Quirinal fu îndată transformat în rezidenţie imperială, emblemele şi cheile Sfântului Petru se înlocuiesc de vulturul Napoleonean şi de bombele artileriei, şi chiar paraclisul Papei prefăcut în sală de bal în care şi eu am danţat un ecosez cu demoazela Dejerando, frumoasa fiică a guvernatorului civil din Roma" [81]).

In Noemvrie 1822, a fost trimis, ca reprezentant diplomatic al domnitorului Ioan Sandu Sturza, la Viena, unde a stat cinci ani; — nu ştim nimic însă, de felul cum şi-a petrecut vremea, ca particular în acest oraş, în afară de activitatea lui diplomatică pentru care, la întoarcere în 1827, domnitorul îl ridică la rangul de vel agă, spunând că „îndelung s'au întrebuinţat la prea înalta curte a Austriei în interesurile Statului, unde cu râvnă, credinţă şi bunele sale purtări slujindu-ne, au câştigat a noastră domnească mulţumire şi ale strălucitelor persoane pe lângă care se află încredinţat, şi la orice împrejurare s'au sârguit de a se cinsti numele neamului" [82]).

In Mai 1830, Gh. Asachi împreună cu M. Sturza şi Vilara, ca reprezentanţi ai celor două Principate româneşti, se duc la Petersburg să prezinte împăratului proectul Regulamentului Organic. Aici, Gh. Asachi a rămas câteva luni de zile, iar la întoarcere şi-a publicat impresiile de călătorie sub titlul „Jurnalul călătorului Moldovan" în „Albina Românească" pe anul 1830 [83]).

„Un Gheorghe Bogdan învăţa dreptul la Paris încă din 1803, şi în 1804, plecau tot acolo Iancu Văcărescul, cel de al patrulea poet din această familie, cu Zaharia dascălul său şi Costache fiul dumisale paharnicului Ioniţă Fălcoianu".

Tânărul boier muntean Grigore Cantacuzino învăţa la Viena, încă din 1809, şi un oarecare Nenciulescu chiar înaintea lui [84]).

In primăvara anului 1820, fusese trimis la Viena pentru a studia medicina tânărul Hariton feciorul Eufrosinei Roată soţia răposatului doctor Teodorache. Tânărul student, până la 1821, fusese susţinut prin ajutorul material al unor patrioţi generoşi, dar după 1821, din cauza răzvrătirii, aceştia n'au mai putut să-l

81) *Lovinescu E.*, l. c. p. 33.
82) Ibidem, p. 38.
83) Ibidem, p. 40 şi p. 162.
84) *Iorga N.*, Ist. Rom. in chipuri şi icoane, p. 97.

ajute, urmând ca mamă-sa, să suporte toate cheltuielile până la 1825, când va dobândi ajutorul Domnului, de 2000 taleri pe an, timp de trei ani — până la 1828 — când se va întoarce și va fi de trebuință Statului. Inainte însă, de a i se da acest ajutor, trebuia, să dea maică-sa legătură prin chezășie vrednică, că, după acest soroc de trei ani, să fie dator a veni aci, la patria sa, ca să urmeze precum mai sus să arată, iar de nu va veni și nu se va ținea de această legătură a maichii-si, atunci să fie dator chezașul ce-l va da a întoarce la Casa Școalelor toți banii ce-i va da, pe câte trei ani, cu dobânda lor" [85]).

Tot în acest timp, 1820, Statul trimite următorii bursieri la Pisa: I. Pandele, Const. Moroiu, Eliade Rădulescu schimbat prin S. Marcovici (se numea Simion Marcu, dar i s'a schimbat numele după obiceiul de atunci) și Eufrosin Poteca [86]).

Interesantă este motivarea pe care o fac Eforii școalelor, către Domn, pentru trimeterea acestor tineri la învățătură. „Am chibzuit că este de mare trebuință a se trimete patru ucenici români, cari se vor cunoaște a fi destoinici în învățătura limbii elinești, la școalele dela Piza din Italia, cu cheltuială din venitul Casei Școalelor, ca să învețe în limba italienească meșteșugurile filosoficești și după vreme să poată prinde locul dăscălilor ce sînt trebuincioși la școalele de aici, fără să mai aibă trebuință școala a aduce dascăli din alte locuri streine [87]).

Fiii lui Dinicu Golescu, Ștefan și Nicolae se găseau la 1827, înscriși ca studenți în filosofie la Universitatea din Geneva.

Constantin Brăiloiu, juristul de mai târziu, iși făcea de asemenea studiile la Geneva, în 1828, — frații Constantin și Alexandru Filipescu [88]) studiau la Geneva în 1832, cel dintâi dreptul, al doilea filosofia; iar la Universitatea din Heidelberg,

85) *Bănescu N.*, Pagini din trecutul școalei române. Cei dintâi bursieri români în străinătate. (Rev. Generală a Invățământului, 1910, VI. p. 216 și urm. și p. 292—296).

86) *Bianu I.*, Intâii bursieri români în streinătate. Scrisori de ale lui Efrosin Poteca 1822—1825. (Revista Nouă. I. 1888, p. 424. După ms. 1789 dela Academia Română).

87) *Bănescu N.*, l. c. p. 217 și *Alex. Marcu*, Un student român la Pisa și Paris către 1820. Simion Marcovici. (Revista Istorică. XV. No. 1—3) p. 28.

88) *Iorga N.*, Goleștii și alți elevi ai lui Teopffer în Geneva. (Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. IV. 1926—1927).

după cercetările Dl. Dr. V. Gomoiu, următorii: în 1819, — Jacob Czihac urma medicina; 1834, Gregor von Kostaki, din Iaşi, studiase mai înainte la Lemberg; 1835, — Basil von Ghica, studiase mai înainte la Bonn şi Alexandru von Ghica, fii marelui Vornic, Président des Divans; — 1837, — Georg von Kuczuran (Ciucureanu), medicina; — 1838, — Dimiter Kopitanovits din Piteşti, studiase mai înainte la Viena; iar între 1862—1866 — Georg G. Wurworanos din Craiova, Gr. Ceresiano (Cireşianu) din Vălenii de Munte, J. Rosetti şi Const. Kalinderu, ambii din Bucureşti.

In afară de aceştia au mai fost mulţi alţii care au studiat pe la diferite universităţi ale Europei şi în special la Paris. Aşa, în 1835, Dumitru Brătianu este trimes de tatăl său la învăţătură mai înaltă la Paris; acolo se înscrie la Facultatea de Drept, iar ca prieteni şi colegi de învăţătură are pe Ion Ghica (Şcoala de Mine), Nicolae Kretzulescu [89]) (medicina), A. G. Golescu, şi I. Negulici, — câţiva ani mai târziu sunt amintiţi: Mavrocordat Ursu, Sandulache Miclescu şi Ion Docan [90])

Aceşti tineri studenţi români, dela Paris, au prieteni şi cunoscuţi pe Armand Pilette, Gambon, Paul Bataillard, Louis Blanc şi Ledru Rollin [91]), iar mai târziu pe mulţi dintre cei mai pricepuţi şi înfocaţi luptători ai statelor apusene.

La plecarea lor în străinătate ei se despărţeau pentru câţiva ani, întregi, de părinţi lor, — înapoierile erau târzii, fiindcă drumul era lung, iar cheltuiala, oricât ar fi fost ei de bogaţi, era mare.

N. Kretzulescu în „Amintirile" sale spune că trebuiau să se ducă prin Moldova şi Germania pentru a ajunge la Paris; — călătoria o făceau cu diligenţa şi numai după 24 de zile dela plecarea din Bucureşti ajungeau la destinaţie. In drumul lui, a întâlnit la Cernăuţi, patru tineri din Iaşi care mergeau pentru studii la Paris: N. Docan, Panait Radu, Vasile Alecsandri şi Alexandru Cuza.

In Germania, a văzut câţiva feciori de boieri, din ambele

---

89) *Kretzulescu N.*, Amintiri istorice, Bucureşti, 1895.

90) *Cretzeanu Al.*, Din Arhiva lui Dumitru Brătianu, vol. 1. Bucureşti, 1933, p. 10.

91) Ibidem, p. 18- 19.

principate, care își făceau studiile acolo, în diferite centre universitare.

La Paris a găsit pe Iancu Filipescu-Vulpaki, N. Cantacuzino-Pașcanu dela Iași și Mihalache Anagnosti. Mai erau: Nicolae și Stavrache Niculescu (frați), Alecu și Costache Filipescu (frați) și Hrisoscoleu [92]).

Referitor la cei văzuți de N. Krețulescu, în Germania, amintesc că în 1830, hatmanul Răducanu Rosetti trimite sub conducerea doctorului Roth pe cei patru fii ai săi: Răducanu, Alecu, Lascăr și Mitică să și facă studiile la München[93]). Dintre toți numai Lascăr a făcut studii mai serioase. El fiind mai mic s'a înscris întâiu, la un gimnaziu, apoi în 1838, a obținut dela Universitatea din Heidelberg diploma în Drept, iar după un an, în 1839, obține acelaș titlu dela Universitatea din Götingen [94]). Odată cu cei patru fii ai hatmanului mai plecase la München, Nicu Ghica-Comănești, fiul lui Dumitrache Ghica și al Zoiței Rosetti [95]).

Doctorul Roth ce-i avea în grije, pe toți cei de mai sus, din toate punctele de vedere, a trebuit să se întoarcă în țară cu cel mai mic, Mitică, deoarece acesta nu arăta nicio dispoziție pentru învățătură, ceilalți rămăseseră sub conducerea lui Răducanu Rosetti ca cel mai în vârstă.

In acelaşi timp, cu cei de mai sus, se afla la München mai mulți fii de boieri printre care și beizadea Mitică, fiul fostului domnitor Grigore Ghica, Iancu Krețulescu, Stege, fiul farmacistului Stege din București și Costache Rolla, fiul doctorului Eustație Rolla din Iași [96]).

Aceștia toți făcuseră „mare prietenie cu livonienii, estonienii și curlandezii care urmau cursurile universității. Toată această tinerime, venită din țări semi-barbare și flămândă de plăcerile occidentului, punea pungile părintești la grea încercare.

Restaurantul lui Tambosi, cel mai elegant din München, era locul lor de întâlnire și numai mici nu erau socotelile ce le plătiau când sosiau bani de acasă. Românii aveau birjarul lor

92) *Kretzulescu N.*, l. c. p. 44—46.
93) *Radu Rosetti*, Amintiri, vol. I, Iași (fără dată), p. 129, 153.
94) Acad. Rom. ms. 1739.
95) *Radu Rosetti*, l. c. p. 129, 235.
96) Ibidem, l. c. p. 87, 88, 129.

atitrat, numit sau poreclit Urlump; era un fost student relegat şi trecea drept omul din capitala Bavariei în stare să bee cea mai mare cantitate de bere. Balticii aveau şi ei birjarul lor, beţiv de frunte şi el; se făceau între ei şi români pariuri asupra capacităţii în bere a birjarilor respectivi şi tata (Răducanu Rosetti, despre care a fost vorba mai sus) mi-a spus că Urlump nu i-a dat niciodată de ruşine.

Odată românii şi balţii s'au apucat să angajeze toate birjele oraşului spre a organiza un lung monom care, de repeţite ori, a făcut înconjurul oraşului, trecând totdeauna sub fereştile palatului regal. S' înţelege că lumea se aduna, iar publicul care avea nevoie de birji şi nu găsia, făcea sgomot. Am uitat să arăt că studenţii, deşi se aşezase câte unul singur într'o birjă, totuşi neputându-le ocupa toate, mai pusese şi câte un câne în altele căci fiecare student cu ceva dare de mână s'ar fi simţit necinstit dacă nu ar fi posedat cânele lui şi totuş mai rămăsese multe birji cari urmau convoiul deşerte.

Bătrânul rege Ludovic.... emoţionat de sgomotul care se repeta la intervale regulate sub fereştile lui, a trimes după primul ministru, aflat în acel moment la palat, pentru a afla ce se întâmplă. La întrebarea regelui: Ce înseamnă sgomotul şi procesiunea asta? demnitarul s'a uitat pe fereastră şi dintr'o singură ochire a înţeles ce este: Nu-i nimica, Majestate, numai o nouă prostie a acestor sălbateci de români şi de tineri dela Baltică. Dar a dat ordin să se împrăştie monomul.

Creţulescu era foarte bogat şi cheltuia bani nebuni pe toate nimicurile. Bavarezii s'au îngrijit să vadă un student (cu numele, căci în realitate nici nu dădea cu lunile pela cursuri) cheltuind atâţia bani şi într'o zi a fost chemat la poliţie unde l-au întrebat din ce trăieşti. Indignat că i se pune astfeliu de întrebare, a răspuns în nemţasca lui de fantezie: mă întrebaţi din ce trăesc? Eu trăesc din banii mei şi zic că sînteţi *très impertinent* să întrebaţi din ce trăiesc.

Atunci funcţionarul care îl interoga i-a zis că trebuie să plătească un *gulden* straf pentru expresiunea: *très impertinent*. Creţulesu, cu cel mai mare calm, scoate un gulden din pungă şi-l pune pe masă, apoi mai scoate unul şi-l pune lângă cel dintâiu zicând: Iaca un gulden şi iaca alt gulden fiindcă iarăş zic că sînteţi *très impertinent* şi zic că sînteţi *très impertinent* de

atâtea ori câţi guldeni am în buzunarul meu. Poliţaii înţelegând cu cine au a face nu i-au mai golit punga".

Costache Rolla „în urma unei certe cu un ofiţer de cuirasieri, un conte, a trebuit să iasă pe teren cu el şi, fiind bun trăgător cu pistolul, l-a ucis. El fiind străin, fără sprijin şi familia mortului având trecere şi influenţă, deşi duelul fusese cât se poate de corect, a fost condamnat la moarte. Dar de oarece prietenii lui prevăzuse(ră) încă înainte de duel că aceasta are să-i fie urmarea în cazul când contele ar cădea, se făcuse din timp toate pregătirile pentruca studentul moldovan să poată părăsi teritoriul bavarez fără întârziere. Dar condamnat la moarte a rămas în Bavaria şi, cât a trăit, n'a mai putut călca pe pământ bavarez; când mergea la Paris sau la băi în alte state germane, era silit să facă un încunjur prin Elveţia sau prin Saxonia" [97]).

In anul 1849, se trimet din Muntenia pentru studii la Constantinopol următorii tineri: *C. Bordeanu*, *I. Lăzărescu*, *Constantin Burileanu*, *Gr. Călinescu*.

Aceştia se înscriu la Şcoala de medicină; — primesc două mii lei pentru drum şi fiecare câte o bursă de o sută lei pe lună, iar acolo sunt puşi sub îngrijirea agentului ţării, N. Aristarki.

In acelaşi an, cu o lună mai târziu, (Septemvrie) domnitorul Barbu Dimitrie Ştirbei mai acordă două burse: lui D. Nica şi Pikipio. In decretul domnesc referitor la Pikipio se spune următoarele: „Trebuinţa limbei turceşti şi lipsa de oameni, cari să cunoască bine şi să fie deprinşi cu lucrările cancelariceşti, ne-au silit a ne chibzui asupra acestui obiect şi a lua măsuri spre a întâmpina greutatea ce ar simţi Statul, de nu se vor face din vreme cuviincioasele pregătiri. De aceea găsind pe tânărul Pikipio înaintat în cunoştinţa acestei limbi, a(m) otărât a-i înlesni mijloace de a urma să se ocupeze cu dânsa, spre a putea cu vreme fi folositor ţărei [98]).

Celălalt principat, Moldova, trimite în anul 1850 următorii studenţi bursieri: *Panaiteanu* la München; *G. Aposioleanu* la Berlin; *Scheleti* la Potsdam; *Veisa* la Paris; *Eraclide* la Paris;

97) Ibidem. l. c. p. 129—132.

98) *Urechia V. A.*, Istoria Şcoalelor. Tom. III. Bucureşti, 1894, p. 8—9.

Botezatul în Rusia; *Alinescu* la Viena; *Panait Donici* la Paris; *N. Ionescu* la Paris; — şi tot în acest an (1850) domnitorul Ghica ordonă să se dea ajutor anual fiului postelnicului Boteanu din Iaşi ca să înveţe la Petersburg [99]).

La Torino în 1860—61, au fost trimişi cu cheltuiala Statului şi puşi sub îngrijirea lui Vegezzi Ruscala, fost deputat în parlamentul italian, următorii studenţi moldoveni: Borşiu, G. Alexandrescu-Urechie (a studiat şi în Spania), Romulus Scriban (Drept), S. Mortzun (Litere), G. Rosin (Arhitectură), iar P. Armaşiu plecase pe cheltuială proprie să studieze Dreptul. In vremea aceasta se găsea trimis la Roma pictorul Nastasano cu misiunea de a face copii după tablourile celebre, pentru muzeul din Iaşi [100]).

Dar aceşti tineri menţionaţi mai sus sunt numai din Moldova şi Muntenia, în ceea ce priveşte însă, celelalte provincii care au fost despărţite de trupul patriei mume, nu am amintit pe nimeni, cu toate că numărul lor este destul de mare.

Astfel, din Transilvania amintesc pe episcopul Ioan Inocenţiu Klein ce fusese la Viena înainte chiar, de instalarea lui ca episcop, la 1729—1730. Acolo a stat mai bine de un an şi jumătate în care timp a înaintat şi susţinut la Curte, opt memorii referitoare la chestiunile bisericii şi naţiunei române, [101]) iar mai târziu — 1744, din cauze involuntare a trebuit să fugă la Roma, unde a stat până la 1768 când a murit şi a fost înmormântat în biserica „della Madonna del Pascolo". Acolo, timp de 16 ani, a avut drept ajutor pe nepotul său Ioan Clain (Klein) [102]).

In acelaşi timp, preoţilor distinşi care trecuseră la Unirea religioasă li se dădeau burse pentru Roma şi Viena. Astfel, în timpul episcopatului lui Klein, studiau la Roma: Grigorie Maior, Silvestru Caliani şi alţii, — în Viena, Atanasiu Rednic, iar în Tirnavia (Nagy Szombat din Ungaria), Gerontie Cotorea „toţi bărbaţi eruditi cu cari s'au deschis şcolile din Blaj [103]).

La 1774, mitropolitul Grigorie Maior trimete pentru învăţătură la Roma pe Gheorghe Şincai şi Petru Maior.

---

99) Ibidem, l. c. p. 34.
100) *Marcu Alex.*, l. c. p. 183.
101) *Dr. Augustin Bunea*, Episcopul Ioan Inocenţiu Klein, Blaş, 1900 p. 9
102 şi 103) Ibidem, l. c. p. 266-268 şi p. 143.

Acolo la Roma a stat Şincai cinci ani studiind filosofia şi teologia în Colegiul de Propaganda Fide, la a cărui bibliotecă ajunsese să fie custode. Graţie acestui fapt şi mai cu seamă prieteniei ce i-o purta Ştefan Borgia, secretarul Colegiului, a putut să cerceteze şi studieze tot ceea ce era în Roma, permis şi nepermis.

La 1779, plecând din Roma a trebuit dln porunca împărătesei Maria Theresia să se oprească pentru un an de zile la Viena [104]) unde s'a înscris la cursurile seminarului Sfânta Barbara.

In acelaşi timp, odată cu el, se întorsese dela Roma şi Petru Maior, dar acesta se dusese direct la Blaj. La Viena, Gh. Şincai a fost în legătură cu marii învăţaţi ai timpului (Daniil Cornides, Benkö, Garampi, Hadic, etc.) şi s'a ocupat şi cu tipărirea câtorva lucrări personale, importante,

Mai târsiu, după ce stătuse câtva timp în Ardeal, împrejurări nefavorabile îl silesc, la 1803, să se retragă la Budapesta. Aici a intrat în relaţii ştiinţifice cu celebrii istorici ai Ungariei, cu Kovachich pe care l-a ajutat în lucrările sale, cu Katona şi alţii.

La 1794, îşi terminase studiile la Sfânta Barbara din Viena, Gheorghe Tatu [105]), care va înlocui din ordinul episcopului Bob pe Gh. Şincai în funcţiunea de director al seminarului din Blaj, In acest timp şi în anii următori, până la mijlocul secolului al XIX-lea, numărul românilor care s'au dus la învăţătură în Viena şi Roma este destul de mare, nu e cazul însă, să-i pomenim pe toţi, ci numai pe cei mai importanţi.

La 1852, Simion Bărnuţiu, Al. Papiu Ilarian şi Ioslf Hodoş studiau la Viena şi Pavia [106]).

Nu amintim deloc de Românii din Peninsula Balcanică, deoarece ei, nici în trecut şi nici astăzi, n'au intrat în hotarele ţării noastre. Aceştia însă, mulţi la număr, au ilustrat cu numele lor diferite centre culturale ale Europei şi ale neamului lor, cu toate că de multe ori Grecii şi neamurile în mijlocul cărora au trăit au căutat să-i înglobeze în patrimoniul lor.

---

104) Viaţa, Operile şi Ideile lui Georgiu Şincai din Şinca. (Discurs de recepţiune de A. Papiu Ilarianu şi răspunsul de Gh, Bariţiu) Buc. 1869 p. 14.

105), Ibidem, p. 19.

106) *Marcu Alex.* Simion Bărnuţiu, Al. Papiu şi Iosif Hodoş la studii în Italia. (Acad. Rom. Mem. Secţ. Lit. S. III. Tom. VII. m. 6. Bucureşti, 1935.

Trecând acum, iar în Moldova, în primul an de apariţie al revistei „Albina Românească" — 1829 — se găseşte amintită descrierea uuei călătorii, însă fără să fie pomenit numele celui care a făcut-o, se crede însă că era Gh. Asachi.

In afară de această călătorie şl de celelalte amintite mai sus, el a fost prin Ardeal şi vede în bibliotecile dela „Alba-Cetate", Maros-Vaşarhei" (Târgu Mureş) şi alte oraşe, acte foarte importante referitoare la Istoria Românilor. De asemenea vizitează Galiţia, Liow, Kracowia, Viena şi întreaga Germanie[107]).

La 1835, feciorul unui boier, numai în titluri, din ţinutul Făgăraşului, om de o inteligenţă deosebită, strălucitoare şi originală, dar şi de o mare vitejie în a înfrunta greutăţile vieţii [108]) — o porneşte de acasă în lumea mare cu gândul de a se înstări.

Ioan Codru Drăguşanu, acesta-i numele care-i arată şi locul natal, trece întâi în Muntenia, ca de aici să înfrunte apoi toată străinătatea Europei. După o frământare necontenită de aproape zece ani de zile, a statelor europene, devine mai aşezat, ocupând diferite funcţiuni în special în Transilvania.

Astfel, la 1847, profesor la Ploeşti, adjunct pretorial la 1860, vice-căpitan la Făgăraş în 1862, apoi membru al Dietei Ardealului, deputat de Haţeg, etc. A murit la 1884.

Insemnările călătoriilor pe care le-a făcut acest „ţăran", au formă de scrisori şi sunt pornite din următoarele localităţi: Câmpulung (Muntenia), Călăraşii Vechi, Târgul Călăraşi, Târgovişte, Bucureşti, Carantina Şupanec, Viena, Milano, Roma, Baden-Baden, Paris, Londra, Nizza în Provenţa, insula Elba, Neapole. Genova, Frankfurt pe Main, Petersburg, Paris, Thun în Elveţia şi Londra.

Inteligent şi dotat cu fin spirit de observaţie vede şi înseamnă numai ce este interesant, astfel că, însemnările lui sunt foarte preţioase. In toate locurile, unde crede de cuviinţă, face comparaţii cu cele de acasă. din ţara lui.

---

107) „Albina Românească", — 1829, — (26 Sept. şi 3 Octombria).

108) *I. Codru Drăguşanu.* Călătoriile unui român ardelean în ţară şi streinătate. (1835-1844) cu o prefaţă de N. Iorga, .Vălenii de Munte, 1910, p. IV. din prefaţă.

Iorga N. Un scriitor ţeran. Ioan Codru Drăguşanu. (Rev. Istorică IV. p. 96).

Pentru exemplificare, redau mai jos câteva constatări şi comparaţii ale acestui călător priceput.

Sosit în Viena arată că între acel oraş şi Bucureşti există o diferenţă foarte mare deoarece, acesta din urmă, nu înseamnă nimic din punct de vedere al civilizaţiei.

„Bucureştii, împrejuraţi de sate meschine, constînd din colibe şi bordeie, până lângă barierile sale e, fireşte, cetate frumoasă; dar, lângă Viena, ba numai lângă Pesta sau Timişoara, ar face figură de sat, atât în privinţa construcţiei, cât şi a instituţiilor".

In Viena trăesc 400.000 locuitori (suflete) „sărace suflete, puse claie peste grămadă. Casele în Viena sunt înalte ca munţii, străzile ca nişte crăpături între stânci, şi locuitorii... bîjgâie, pe jos, călări şi în trăsuri de tot felul, aşa de îndesat încât gândeşti; acum, acum, se turtesc unii pe alţii, — ceia ce, totuşi nu se întâmplă.

Caracteristica Vienesilor e tăcerea. Ei nu strigă, nu vorbesc, ci numai zbârnăe pe străzi, ca albinele în stupi, minune, cum atâtea lovituri cu cotul, pe străzi strîmte şi întunecoase, nu-i aduc în dispoziţie să facă larmă.

In Bucureşti, cei ce au ceva de vânzare, şi-o strigă pe poduri (străzi) cu glas mare, asurzindu-te; aici, Doamne fereşte nu.

Vienesii sunt oameni supţiri, ca ţirii, — de bună seamă, căci li e hrana uşurică, din causa scumpetei; — dar îs şi sprinteni, ca ţânţarii, şi nu-şi pregetă, întrebând de ceva, a merge cu tine departe, cum se zice la noi: ca pânea cea „bună".

Din Milano scrie: „pe când Bucureştenii cântă Dâmboviţa apă dulce şi Maghiarii „Extra Hungariam", Italienii pot să tacă. Cei d'intâiu au lipsă a-şi lăuda ţerile de bune, căci, în tot minutul, te convingi de contrariul, pe când aici vorbeşte Italia singură[109]).

Toate bisericile în afară de lăcaşuri de rugăciuni sunt adevărate muzee de artă unde poţi vedea tot ce e mai scump şi mai frumos din toate vremile.

In ceea ce priveşte Domul din Milano, el n'are pereche în toată lumea. „Inchipueşteţi un munte de marmoră albă, tăiat pe

---

109) *I. Codru Drăguşanu.*, l. c. p. 25, 27, 32, 33, 39.

toate părțile în rețea, împodobit cu mii de statui și încoronat cu o pădure de turnuri și turnulețe, ce, în formă de sloiu de ghiață, caută spre cer, toate purtând chipuri de sfinți în vîrfuri".

Din vârful columnei Traiane vede întreaga Romă cu cele șapte coline, și trece cu gândul pe vârful Bucegilor de unde se pot vedea cele șapte provincii ale Daciei noastre: Ardealul, Maramureșul, Moldova, Basarabia, Istria, Timișoara și Crișana.

Iată dar numai câteva din multiplele lui observații și comparații foarte interesante.

Revoluția dela 1848, din cele două principate (Moldova și Muntenia) va obliga pe mulți tineri învățați să pribegească aiurea până când mânia celor atotputernici se va potoli. „Foștii conducători ai revoluției sunt nevoiți să ieie calea pribegiei spre centrele apusului, în special spre acelea unde ideile de libertate aveau mai mult ecou și unde se spera că protestele acelora, care arătau nedreptățile făcute unui popor, vor găsi un răsunet" [110]).

Centrele mai importante ale Europei care hotărau în chestiunile politice, pe vremea aceea, erau Londra și Paris, deci, o bună parte din ei s'au dus acolo, alții aiurea.

Activitatea tuturor acestor refugiați, mari naționaliști, a fost „de a întreține o atmosferă de simpatie pentru Principatele Române, prin relații cu diferite cercuri politice, colaborări la reviste și scrieri cu caracter politic [111]).

Dintre acești emigranți amintesc pe *M. Kogălniceanu* refugiat în Bucovina, unde, împreună cu frații *Hurmuzaki* au publicat ziarul *„Bucovina"*; — *V. Alecsandri, C. Negri, Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintiueanu* — și mulți alții.

Unii dintre ei fuseseră și mai înainte în diferite state ale Europei unde își făcuseră studiile (la Paris în 27 Noembrie 1847, se constituise o societate ce avea de scop înființarea de școale în Principate [112]). Procesul verbal de constituire era iscălit de următorii: N. Bălcescu, Ventura, G. Arghiropol, G. P. Perez, A. Jaura, N. Ionescu, I. C. Brătianu, K. Isvoranu, K. C. Zinidic, I. Dimitresko, Alexandru Lapaty, V. Arcescu, G. Comăneanu,

---

110) *Corivan N.*, Din activitatea emigranților români în apus. București, 1931, p. 4 și 5,

111) Idem, p. 4 și 5.

112) *Cretzianu, Al.*, l. c., p. 133.

A. Kogălniceanu, D. Brătianu, S. Burelli, C. A. Rosetti, S. V. Vârnav[113]), G. Coradini, N. Quinez, S. I. Ghica, A. Marin, V. Pangal, Cretzianu) şi atât Moldovenii cât şi Muntenii fiind la curent cu mişcarea naţională de redeşteptare a Europei întregi au înfiinţat la Paris încă din 1844, o societate care avea de scop a sprijini pe cei care veneau în Franţa să studieze.

Această asociaţie avea o bibliotecă la dispoziţia membrilor şi în 1851, scoase şi un ziar, — „Junimea Română" — care însă n'a durat mult. Membrii ei au adus la cunoştinţă Europei întregi şi în special Franţei primejdia rusească pentru principatele noastre şi astfel, încetul cu încetul, prin ajutorul presei franceze şi a oamenilor învăţaţi de acolo s'a format un curent favorabil pentru noi, în care a intrat chiar împăratul Napoleon al III-lea.

Redau mai jos, în câteva cuvinte, însemnări despre călătoriile pe care le-au făcut în acea vreme unii dintre fruntaşii naţionalişti români. Astfel, poetul Vasile Alecsandri începuse să călătorească în străinătate încă de timpuriu, din anul 1834, când a fost trimes de părinţi la Paris pentru a-şi desăvârşi studiile.

Acolo s'a dus împreună cu alţi fii de boieri moldoveni: Alexandru Cuza, N. Docan, Negulici, Panaite Radu, etc., toţi fiind puşi sub conducerea unui pedagog, Furnaraki[114]), deorece erau nevrâstnici.

Vasile Alecsandri a stat cinci ani la Paris apoi când a trebuit să se întoarcă în ţară, la chemarea părinţilor, s'a dus mai întâi în Italia, în primăvara anului 1839, însoţit de asemenea de mai mulţi prieteni români.

„Cu voioşia tinereţii în suflet; sigur că se îndreaptă spre ţara nobilei lor obârşii, fermecaţi de exuberenţa peisagiului italian, petrecură astfel opt luni — primăvara, vara şi toamna anului 1839 — în Italia, pe care o străbătură fără plan croit cu premeditare, cu toate că sugestiile literaturii romantice îi îndem-

---

113) „Scarlat Vârnav, om foarte cult; cunoştea şi vorbea limbile: franceză, germană, rusă, poloneză, engleză; stătuse 14 ani în Paris, făcând parte din pleiada bărbaţilor politici, care pe la 1848 erau în Paris. Se lepădase însă, fiind în Franţa; de privilegiile boiereşti şi se iscălea: Scarlat Vârnav, birnicul". (Const. Turcu, In memoria prof. Ion Negre, — Anuarul Liceului „Petru Rareş" Piatra Neamţ, 1936, p. 29).

114) *Kretzulescu N.*, Amintiri Istorice, Bucureşti, 1895, p. 44.

nară, desigur, să nu omită din itinerar, locurile cele mai apte de exaltare a fanteziei lor dornice de exotism [114 bis.]:

La 1848, în urma revoluţiei neizbutite dela Iaşi, a fost obligat să fugă în Bucovina austriacă, la familia Hurmuzaki, împreună cu M. Kogălniceanu, [115] despre care am spus mai sus, Costache Negri şi Alexandru Cuza.

Intre 1850—1853 (22 Aprilie) era funcţionar al Statului, dar graţie protecţiei de care se bucura timpul serviciului şi l-a petrecut mai mult prin străinătate, în Orient şi la Paris pentru ca mai apoi să demisioneze pentru a se plimba în deplină libertate prin Franţa, Spania şi Coastele Africane, — despre care ne-a lăsat mărturii interesante [116].

La 1855, este trimes în interes diplomatic la Sevastopol (Crimeea) chiar pe câmpul de bătaie unde se luptau Ruşii cu Turcii alături de popoarele aliate ale Apusului.

De aici, trimete o scrisoare prietenului său M. Kogălniceanu, în care spune: „Nici o călătorie din câte am făcut pân'acum nu m'au interesat ca aceasta dela Krîm (Crimeea) de şi a fost expus la toate desplăcerile şi nevoile timpului de iarnă" [117].

A călătorit foarte mult şi după cum spune chiar el, — călătorise „prin desebitele părţi ale lumii" [118]. — „fără ca odată cu trecerea anilor, să se micşoreze totuşi în sufletul său, dorul acesta de rătăcire prin ţări şi pe mări necunoscute", — îi plăcea foarte mult să stea ore întregi prin porturile diferitelor ţări unde se afla, deoarece corăbiile ce se găseau acolo închipuiau pentru el ţărmurile de unde plecaseră şi „mă făcea să visez la acele locuri necunoscute mie" [119] pentru care avea o dorinţă foarte mare de a le vedea.

---

114 bis.) *Marcu Alex.* Vasile Alecsandri şi Italia Acad. Rom. Mem, Secţ. Lit. Seria III. Tom. III. Cultura Naţională, Bucureşti. 1927, p. 344.

115) *Cartojan N.*, Pribegia lui M. Kogălniceanu în Bucovina la 1848. Bucureşti, 1916. (Lui Bianu, Amintire).

Cartojan N., Călătoria lui M. Kogălniceanu în Spania. (Extras din Anuarul Gimnaziului I. Maiorescu). Bucureşti, 1919.

116) *V. Alecsandri*, Proză. Ed. II. Edit. Minerva, Bucureşti. 1910, p. 273—281.

117) *Haneş P. V.*, Alexandri la Sevastopol, (Noua Revistă Română, 1901, p. 465—467).

118) *Alecsandri V.*, l. c. p. 273.

119) şi 120) *Marcu Alexandru*, l. c. p. 337—339.

Călătorise în Asia Mică [120]) şi Africa, iar Europa o cunoştea foarte bine cu toate localităţile ei mai renumite şi în situaţiile pe care le-a avut mai târziu, a putut să cunoască cât mai mult din ceea ce alţii, nu putea să se împărtăşească nici odată

A fost un adevărat hoinar şi de multe ori plecat într'o direcţie se pomenea într'alta, fiindcă după spusele lui — „adevăratul călător e acela care, când se porneşte la drum, îşi propune să meargă unde l-a duce fantezia lui, astăzi spre răsărit, mâni spre apus, astăzi pe mare, mâni pe uscat [121]).

Costachi Negri împreună cu V. Alecsandri şi Alexandru Cuza viitorul domnitor, au început de tineri să colinde statele apusene şi sudice ale Europei pentru a cunoaşte misterul ce făcea ca acele state să fie fericite.

El a cutreerat toată Italia, dar a stat mai mult în Neapole, Florenţa şi Veneţia, despre care a scris câteva articole [122]).

Câţiva ani mai târziu a vizitat Parisul, iar în 1855, domnitorul Moldovei Grigore Ghica l-a trimes la Censtantinopol pentru a discuta şi aranja chestiunea averilor închinate.

In timpul domniei lui Cuza Vodă e trimes din nou la Constantinopol ca agent diplomatic pentru priceperea lui şi ca o atenţie din partea prietenului bun cu care altă dată hoinărise pe diferite meleaguri străine.

Nicolae Bălcescu se afla în iarna anului 1847, în Italia, la Neapole, unde se întâlnise cu V. Alecsandri [123]) şi Elena Negri.

Plecat dela Paris, venise la Neapole pentru a-şi îngriji de sănătate, dar în acelaşi timp şi pentru bibliotecile preţioase ale Italiei; peste scurt timp însă, împreună cu poetul şi prietena acestuia, au plecat din Neapole spre Sicilia, la Palermo, unde au stat trei luni până la sfârşitul lui Martie 1847. La 1 Octomvrie 1847, Nicolae Bălcescu se găsea din nou la Paris, [124]) iar în timpul

---

121) *G. Bogdan-Duică.* Despre V. Alecsandri. Intâia Călătorie la Constantinopol. (Viaţa Românească, Iaşi. XIV. 1922, Nr. 1. pp. 41 şi urm.).

122) *Negri C.*, Versuri, proză, scrisori, Ediţie îngrijită de Em. Gârleanu, Bucureşti. 1909, Veneţia p. 7—21 (publicate înainte în „Propăşirea"; 1844).

123) *Alecsandri V.* Din albumul unui bibliofil. (Convorbiri literare, X. 1876 p. 140 şi urm. apud. Marcu Alexandru 1. c. p. 386.

124) *Cretzianu Al.*, 1. c. p. 132. E primul care la 27 Noemvrie 1847, iscăleşte actul de constituire al Societăţii ce avea de scop înfiinţarea de şcoli în Principate.

revoluţiei dela 1848 în ţară, pentru ca mai apoi să-l vedem iarăşi la Palermo, loc favorabil pentru sănătatea lui zdruncinată. Boala însă, care făcea progrese mari, [125]) n'a vrut să-l ierte şi l-a silit să-şi facă mormânt din locul în care îşi căuta salvarea, fără a putea măcar, în ultimele clipe ale vieţii să-şi vadă patria iubită.

Din proclamaţia lui D. Brătianu la moartea lui N. Bălcescu se vede că membrii comitetului revoluţionar român au regretat mult pierderea acestui demn coleg, făcându-i să fie şi mai strâns uniţi în jurul ideii care îi călăuzea [126]).

Dimitrie Bolintineanu a pribegit în Orient, în ţări şi mai depărtate, cu climă caldă şi cu locuri ce ascundeau mărturii ale unui trecut milenar. El a călătorit în Moldova, pe Dunăre, în Bulgaria, în Macedonia unde a deşteptat sentimentul naţional al Românilor de acolo, apoi prin Palestina, Egipt şi Asia Mică, iar însemnările lui despre aceste călătorii au fost tipărite la Iaşi în 1856.

Gh. Sion în prefaţa volumului spune că D. Bolintineanu „Ne descrie fiecare localitate, ne pune subt ochi trecutul şi prezentul acelor locuri şi servindu-se cu autorităţi necontestabile (documentare istorică), cu o manieră ingenioasă ne familiarizează cu cunoştinţa multor lucruri serioase şi interesante" [127]).

In călătoriile lui „a întâlnit oameni şi obiceiuri necunoscute a citit mult şi a lămurit mai bine iubirea de ţară" [128]).

---

125) Idem, l. c. p. 277 (Scrisoarea lui Ştefan Golescu către D. Brătianu Paris, 15 Mai 1852 „Nicu Bălcescu m'a însărcinat să-ţi spui multe din parte-i. N'am nici o speranţă că-l vom avea încă multă vreme între noi. In starea proastă în care l-am văzut la Marsilia, poate să afirme cineva că mai mult decât cinci, şase luni nu o mai duce. (Intr'adevăr n'a durat mai mult, fiindcă a murit la 28 Noemvrie 1852). El însă, ca toţi bolnavii de aceeaşi boală, când nu mai scuipă sânge speră că o să mai trăiască mulţi ani încă". — V. Alecsandri arată că N. Bălcescu a murit la 16 Noemvrie 1852 — Convorbiri literare, anul X. 1876. p. 142.

126) Idem, l. c. p. 316—317.

127) *Bolintineanu D.*, Călătorii în Palestina şi Egipt. Iaşi, 1856.

128) Prefaţa volumului II. amintit mai jos:

Bolintineanu D., *Călătorii*, (Pe Dunăre şi în Bulgaria). La Ierusalim şi Egipt) ed. îngrijită de P. V. Haneş, vol. I. Bucureşti, 1915.

Bolintineanu D., *Călătorii*, (La Românii din Macedonia şi la Muntele Athos. In Moldova. In Asia Mică). ed. îngrijită de P. V. Haneş, vol. II. Bucureşti, 1915.

Personal, nu de mult timp, am găsit la Academia Română un manuscris [129]) cu însemnările de călătorie ale unui boier moldovean care arată tot ceea ce a văzut, mai de seamă, prin locurile pe unde a umblat, dar şi acest boier ca şi altul care va fi vorba mai jos, nu şi-a lăsat însemnat nicăeri numele său.

D. Bolintineanu
desen în creion de Barbu Predescu, făcut la Semlin în 8 Martie 1848.
(Din rev. „Boabe de Grâu".)

Acest boier moldovean face, după cum se pare, o călătorie de plăcere prin toată Europa, îndreptându-se spre Constantinopol şi sudul Peninsulei Balcanice pentru a se întoarce în ţară pe la apus.

---

129) Acad. Rom. ms. 3781.

„Călătoria durează dela 20 Mai 1846, până la 2 Februarie 1847, şi numai drumul costă 5880 lei, la care se mai adaogă, banii cheltuiţi pe cumpărături 3960 lei adică un total de 9840 lei, sumă destul de mare dacă o raportăm la vremurile de atunci. Merge întotdeauna la clasa (locul) I, atât cu diligenţa, trenul sau alte vehicule şi numai unde nu se poate, în clasa II-a, fiindcă la locul I, în special în tren „nu-i voie a trage ţigară".

Il interesează cursul banilor în diferite ţări şi face un tablou de mersul galbenului prin oraşele şi localităţile pe unde trece. In carnetul său are însemnate diferite adrese pe unde va trebui să treacă când va ajunge în oraşele respective; aşa la Paris, adresa lui Jean Brănişteanu şi a doamnei Rousso, iar la Berlin adresa surorei sale; de asemenea sunt o serie de însemnări în franţuzeşte, ceea ce ne face să credem că poseda această limbă, după cum socotesc că şi altele, dacă nu la perfecţie, totuşi în mod suficient, pentru a se putea înţelege prin ţările unde călătorea.

Tot ceea ce a văzut şi-a însemnat cu o minuţiozitate extraordinară, precum şi numele în condicele muzeelor, instituţiunilor sau palatelor pe care le-a vizitat; face comparaţie între ceea ce vede, cu lucrurile de aiurea, sau dela noi din ţară. Intr'un loc ne spune că „pe morţi îi îngroapă în oraş pe la biserici ca şi la noi în Moldova", sau în altă parte că un altar sau stilul unei biserici este după „modernul" bizantin sau gotic; ţăranii din Olanda au foarte multe lucruri, „în asemănare cu a noastre de la ţarine din Moldova, şi aşa mai departe [130]).

Intr'un alt manuscris [131]) este vorba de călătoria unui alt moldovean care la 1851, încărcat cu o bună sumă de galbeni pleacă să vadă câteva din statele Europei şi vede într'adevăr lucruri frumoase pe care le notează într'un carnet, luat special de acasă şi după cum se pare purtat necontenit la el, pentru a nu-i scăpa nimic nenotat din ceea ce l-ar interesa.

Insemnările călătoriei lui prin Europa sunt foarte interesante şi merită a fi cunoscute şi de noi, pentru a ne da seama de gradul de cultură şi spiritul critic al acestui boier.

---

130) *Potra G.*, Statele Europei, la 1846—1847, văzute de un boier moldovan. (ms.).

131) Acad. Rom. ms.

„El voiajează de plăcere şi pentru acest motiv merge unde pofteşte şi stă cât vrea; vizitează tot ceea ce îl interesează şi tot ceea ce merită a fi văzut, pentru a-şi face o idee cât mai completă despre civilizaţia Europei occidentale [132])".

Călătoria lui a durat dela 11 Mai până la 6 August 1851, iar suma cheltuită în acest timp a atins cifra destul de mare pentru vremurile acelea, de 34.300 lei, bani care însă nu i-a cheltuit numai cu drumul, hrana şi distracţia, ci şi cu tot felul de cumpărături pe care le-a făcut.

Călătoria lui începe din Iaşi, continuă spre Cernăuţi, iar de acolo cu „diligeansu" până la Lemberg, apoi Cracovia, de unde „după cincisprezece ceasuri cu drumul de fier ajunge la Berlin", pe care îl vizitează cu multă atenţie, precum şi împrejurimile — Potsdam — reşedinţa de vară a împăratului, cu renumitul palat Sans-Souci, făcut de Frederich cel Mare.

Urmează „Colona", Bruxelles, Paris unde va sta aproape o lună întreagă. In jurul Parisului „vizitează palatul şi grădina de la Versailles, unde sunt tablouri şi lucruri însemnate, vrednice de văzut, pentru care vin din Paris, în zilele hotărîte, mii de oameni ca să le privească", — St. Germain, St. Denis, Sèvres cu vestitele fabrici de porţelanuri fine.

„Dela Paris pe la Calais şi Douvre, cu trenul de plăcere, numit „train spécial de grande vitesse, ce fără exagerare merge ca fulgerul", la Londra unde era o mare expoziţie internaţională şi cu tot timpul scurt care l-a stat în Londra, şase zile, sacrifică din el două zile şi jumătate, dela zece dimineaţa până la şase seara, pentru a vedea lucrurile minunate din expoziţie.

Dela Londra se întoarce prin Bruxelles, Colona, Berlin, Praga, Viena unde ascultă şi vede pe maestrul Strauss despre care spune „că are talent deosebit la muzică, o minune".

Dela Viena cu vaporul pe Dunăre ajunge la Galaţi de unde se îndreaptă spre Iaşi, locul de pornire.

Continuând expunerea călătoriilor, amintim că la 1858, *D. Ralleti* [133]) îşi tipăreşte la Paris, în româneşte, impresiile pe care le-a avut în călătoriile sale. A vizitat ambele principate cu

---

132) *Potra G.*, Călătoria unui boier moldovean în Europa secolului al XIX-lea (Rev. Ist. XIX. 1933 Aprili – Iunie p. 126—139),

133) *D. Ralleti*, Suvenire şi impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole. Paris, 1858. 164 pagini.

deamănuntul şi a lăsat despre ele mărturii foarte interesante, apoi Rusciukul, Varna, Bosfor, Buikdere, Galata, Constantinopol, etc., etc.

D-l Artur Gorovei [134]) a dat la iveală însemnările de călătorie ale boierului moldovean Prăjescu care voiajase prin diferite părţi ale Europei cu scop principal de a-şi îngriji de sănătate, iar simplele lui însemnări de atunci sunt ştiri preţioase pentru noi, astăzi.

„Din ziua plecării dela Stolniceni, până la întoarcere, după 83 zile, el a însemnat, zilnic, localitatea unde se afla, chipul în care a călătorit şi cheltuielile necesitate cu drumul, cu întreţinerea trecând şi celelalte sume întrebuinţate pentru toate nevoile zilnice“ [135]).

Dela Stolniceni împreună cu soţia lui Profira şi un om de serviciu au plecat cu trăsurile la Cernăuţi, de unde s'au îndreptat spre Polonia. O parte din localităţile prin care au trecut sunt următoarele: „Zalascic, Iociliniţ, Bjena, Pşemislani“, Lemberg, Krakovia, Olmütz, Praga, Pilsen, Marienbad, (unde cucoana Profira şi-a făcut cura necesară după sfaturile doctorului Vârnav).

La Marienbad s'au întâlnit cu „Iorgu Liteanu, din Liteni, judeţul Sucevei, tata lui Iorgu Liteanu, acel care a fost ministrul nostru la Berlin pe vremea lui Bismark, şi Nastasica soţia lui“.

Dela Marienbad face excursie la Königsworth, apoi îşi urmează drumul prin Mitertaih, „Niurinberk Viţiburk, Maens, Strazburg“ şi Paris unde aveau o cunoştinţă, Racoviţoaia şi unde au mai întâlnit diferiţi prieteni din Moldova.

Din Paris au plecat la Ostende unde au făcut o nouă cură apoi prin Bruxelles s'au îndreptat spre Viena unde au vizitat pe un oarecare Mavrocordat, ca de acolo să se întoarcă în ţară pe drumul pe unde plecaseră.

După cum se vede, am pomenit în acest studiu numai călătoriile principale care s'au făcut dela începutul secolului al XIV-lea, până la venirea regelui Carol I, ca Domn al României (1866), socotind că dela această dată încoace, începe o epocă nouă în acest domeniu, care rămâne să fie cercetată de alţii, fiindcă este prea aproape de noi, iar evenimentele şi lucrurile văzute nu diferă prea mult de acelea din ziua de astăzi.

---

134) *Gorovei Artur*, Voiajul unui boier moldovean în Occident în 1864. (Rev. Fund. Regale — Iunie 1935).

135) *Gorovei Artur*, l. c. p. 583.

Contribuţii la bibliografia „Călători Români în ţări străine", dela 1866—1938.

I. Maiorescu. — *Itinerar în Istria şi vocabular Istriano-român*, Iaşi, 1874. (Ediţia II-a, Bucureşti, 1900, publicată de T. Maiorescu).

Radu C. Pătărlăgeanu. — *Călătorii în Macedonia, Thesalia şi Muntele Athos*. Ploeşti, 1884.

Alex. Pencovici. — *Despre Românii din Macedonia şi Muntele Athos*. Bucureşti, 1886.

N. Rucăreanu. — *Impresiuni d'un viagiu la Constantinopole şi înapoi*. Bucureşti, 1886.

Ion Ghica. — *Amintiri din pribegie după 1848*. (Scrisori către V. Alecsandri), Bucureşti, 1890.

N. Iorga. — *Din Italia*. (Florenţa) în „Revista Nouă" anul III (1890—1891) No. 9—10, p. 375.

George Moceanu. — *Memoriile mele asupra Istoriei gimnastice, în România şi asupra călătoriilor mele în întreaga lume*, 1863—1895. Bucureşti, 1895.

Ioan Neniţescu. — *Dela Românii din Turcia Europeană*. Bucureşti, 1895.

Varino. — *Au pied de l'Acropole*. (Excursion d'été à Athênes). Bucarest, 1895.

I. Crângeanu. — *Din Atena*. (Rev. Literatura şi Arta Română, anul I, 1896, p. 314).

N. Iorga — *Note de călătorie, Parma, Pavia, Genova, Nürnberg*. (Rev. Literatura şi arta Română, anul I, 1896, p. 386).

Duiliu Zamfirescu — *Badea Cârţan la Roma*. (Rev. Literatura şi Arta Română, anul I 1896, p. 543).

Dimitrie Ghica-Comăneşti. — *O expediţie română în Africa*. Bucureşti, 1897.

N. Iorga. — *In Dalmaţia şi Italia.* (Rev. Literatura şi Arta Română, anul II, 1897, p. 87 şi p. 213).
R. Novian. — *Şcoala şi biserica în Norvegia, impresii de călătorie.* (Rev. Literatura şi Arta Română, anul II, 1897, p. 347). — A se vedeaa în broşură separată la anul 1904.
Matei M. Drăghiceanu. — *Rusia contimporană*, volumul I şi II. (Finlanda, Rusia centrală, Rusia de sud, Caucazul, Crimeea. *Impresii şi studii în excursiunile congresului geologic din St. Petersburg*). Bucureşti, 1898.
F. Drăgulescu. — *In Orient. Constantinopolul şi împrejurimile sale.* Piteşti, 1899.
Smara. — *Schiţe şi amintiri din Italia.* Bucureşti 1900.
Aldem. — *Excursiune la Atena.* (Calendarul Minervei pe 1902, p. 97—112).
V. Cocuz. — *In ţara minaretelor. Impresii şi studii din călătorie pe marea în furtună.* Iaşi, 1902.
A. Averesco. — *Deux mois en Russie.* (Impressions militaires). Bucarest, 1903.
Radu Novian. — *Şcoala şi biserica în Norvegia.* (Impresii de călătorie între Cristiana şi Spitzberg, în vara anului 1897). Bucureşti, 1904.
C. N. Burileanu. — *Dela Românii din Albania.* Bucureşti, 1906.
Dr. C. I. Istrati. — *Bucureşti-Cairo. (Note de călătorie).* Bucureşti, 1907.
N. Iorga. — *Prin Bulgaria la Constantinopol.* Bucureşti, 1907.
G. Diamandi. — *Impressions de Turquie.* Bucarest, 1910.
G. Murnu. — *Atena.* (Calendarul Minervei pe 1911, p. 145-162.
Iuliu T. Mera. — *Din ţări străine.* Arad, 1911.
Dr. C. I. Istrati — *Călătorie la Românii din Macedonia.* (Aprilie 1911) Anal. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ştiinţifice. Tom. XXXIII, Bucureşii, 1911.
Radu D. Rosetti. — *Razna.... (Note de călătorie).* Bucureşti, 1912.
Balş G. şi Ghica-Budeşti N. — *Călătorie la Muntele Athos.* (Buletinul Comisiei Monumetelor Istorice, 1912).
Läptucă Şvarţ. — *Excursiunea în Macedenia.* Bucureşti, 1912.
G. Ionescu-Şiseşti. — *Călător.* Craiova, 1913.
G. Millian-Maximin. — *Peste Dunăre. Insemnările unui mobilizat.* Bucureşti, 1913.

V. Mestugean, — *Bucureşti-Sakkarak. Note de călătorie*. Bucureşti, 1913.
N. Iorga. — *Note de drum*. Ed. „Neamul Românesc", 1913.
V. Mestugean. — *Ierusalim*. Bucureşti, 1914.
I. Chiru-Nanov. — *Pe căile Profeţilor — atunci şi acum — Stambul, Palestina, Valea Nilului*, Bucureşti, 1916.
Archibald. — *Impresii de călătorie. Paris — Reims — Verdun Mărăşti — Mărăşeşti*. Bucureşti, 1924.
Stelian Popescu. — *O călătorie în Suedia*, Bucureşti, 1924.
Ştefan C. Ioan. — *O călătorie la Spirtzberg* (Extras din Buletinul Muzeului Pedagogic, vol. III) Bucureşti, 1925.
Smara. — *Schiţe şi amintiri din Cehoslovacia*. Bucureşti, 1925.
Vasile Stoica. — *In America pentru cauza românească*. Bucureşti, 1926.
Nicolaescu-Plopşor. — *Călătoria lui Hagi Nicolae la locurile sfinte*. („Arhivele Olteniei", anul V (1926), No. 24, p. 112).
Paul I. Pastion. — *Siciliada. Note de voiaj în versuri*. Bucureşti-Palermo prin Veneţia, Florenţa, Roma, Pompei, Palermo, Monreale, Messina, Triest, Miramara. 1927.
Mihail Negru. — *Spre Africa. La marginile pustiului*. Bucureşti, 1927.
Teodor Ionescu. — *Aspecte sociale şi economice din diferite ţări*. 1928.
N. Iorga. — *Portugalia. Note de drum şi conferinţe*. Bucureşti, 1928.
Mihail Negru. — *Străbătând Oceanul Atlantic, spre America de Sud*. Bucureşti, 1928.
Mihai Tican-Rumano. — *Lacul cu elefanţi. Călătorie în Congo*. (Viaţa albului în ţara negrilor, Jurnal de călătorie. Povestea unor aventuri. Descrieri din ţinutul misterios al Africei). Bucureşti, 1929. Editura ziarului Universul.
Mihai Tican-Rumano — *Peisagii Iberice*. Bucureşti, 1930. Ed. Ziarului Universul.
Teodosie Bonteanu (monah). — Istorisirea unei călătorii în muntele Athos. Tipografia Sf. Mânăstiri Neamţu, 1930.
Mihai D. Ralea, *Memorial. — (Note de drum din Spania)*. Bucureşti, 1930, Ed. Cultura Naţională.
Ioan Petrovici. — *Impresii din Italia*, Ed. Casei Şcoalelor Bucureşti, 1930.

Mihai Tican-Rumano. — *Dansul canibalilor, Povestea unei călătorii prin Guineea. (Africa).* Bucureşti, 1931, Ed. ziarului Universul.

Ioan Petrovici. — *Peste Hotare.* Bucureşti, 1931.

Gh. Flaislen, — *Peste nouă ţări şi nouă mări. (Note dintr'o călătorie în jurul pământului).* Bucureşti, 1931.

Smara. — *O româncă spre Polul Nord.* Bucureşti, 1932.

George I. Duca. — *Plimbări în două continente,* Bucureşti, 1933.

Ioan Massoff. — *Londra 1933.* Ed. Rampa, Bucureşti, 1933.

Marcu Beza. — *Din alte ţări. Studii şi impresiuni.* Bucureşti, 1933.

Dr. Anton B, I. Balotă. — *Pe drumuri albaneze.* Bucureşti, 1935.

Regina Maria. — *Marocul („Lumea Turistică"* anu I, 1935, No. 3.

Al. Rosetti. — *Note din Grecia.* (Rev. Fund. Regale, No. 1? din 1935 şi No. 2, 4, 7 din 1936).

Mihai Tican. — *Note de drum — Smirna, Perla Turciei în Anatolia,* (Ed. „Universul" 8 Iunie 1936.)

Mihai Tican. — *Spre Malta* („Universul" 9 Iunie 1936).

„ „ *Malta* („Unicersul" 10 Iunin 1936)

Mihai Tican — *Impresii din Malta* („Universul" 12 Iunie 1936).

N. Iorga. — *Visiuni de Italie.* (Rev. Fund. Regale, Ianuarie 1937).

Gala Galaction. — *Note din Italia.* (Rev. Fund. Regale. Ianuarie, 1937).

Alexandru Marcu. — *Intinerar adriatic.* Ed. Scrisul Românesc, 1937.

I. G. Dimitriu. — *Junimismul V. Conta, bursier în străinătate,* 1869. (Convorbiri Literare, Iaşi-Mai, 1937).

Al. Naum. — *Alexandri în Provenţa la 1882.* (Convorbiri Literare, Iaşi-Mai, 1937).

Vasile Negru. — *Impresiile unui român în Rusia Sovietică.* („Vremea", 6 Iunie 1937).

George R. Mircescu. — *Străbătând Europa centrală şi fiordurile Norvegiei. Impresii de călătorie.* („Curentul" 15 Iulie 1937).

Cezar Petrescu. — *Europa în circuit Bucureşti.* — Bucureşti. In Franţa — La Rouen, prin Flandra, Artois şi Picardia. „Timpul" 11 Sept. 1937.
George Potra. — *Impresiuni de călătorie din Turcia şi Grecia.* Bucureşti, 1938.
C. Argetoianu. — *Pe urmele trecutului. O călătorie în Egipt.* Bucureşti, 1938.
Alexandrina Fălcoianu. — *Ce am văzut în Italia fascistă.* Bucureşti, 1938.
Radu D. Rosetti. — *Istantanee turistice.* In ziarul „Universul" 10 Oct. 1938.
Ioan Petrovici. — *Noui impresii din Ialia,* Bucureşti, 1938.
Mihai Tican-Rumano. — *Spania de azi.* Ed. „Cartea Românească", (Fără dată).
Jean Bart. — (Eugeniu Botez), *Peste Ocean. (Note dintr'o călătorie în America de Nord).* Bucureşti. (Fără dată).